

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΙΟΥΛΙΟΥ, 1857.

ΤΟΜΟΣ Η'.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 176.

ΠΕΡΙ
ΤΩΝ ΠΡΟΓΕΝΕΣΤΕΡΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ
ΣΧΟΛΕΙΩΝ

ΥΠΟ Γ. Γ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ (α).

*** ❦ ***

Φίλοι και προστάται της εθνικής προόδου, φιλόστοργοι γονεῖς και συγγενεῖς της ὁμογενοῦς ταύτης νεολαίας!

Ἐν ᾧ ραιδρῶς ἐπιτελοῦμεν, τὸ ὄγδον ἔδω, ἐν τῷ καλῷ τούτῳ τῆς εθνικῆς παιδείας ἐνδιαττήματι, τὴν ἐπέτειον ἔχθεσιν τῶν λογικῶν καρπῶν τῆς ἐπὶ χρησταῖς ταῖς ἐλπίσιν ἡμῖν διαπεπιστευ-

μένης νεότητος, οἰκεῖον νομίζω νὰ στρέψω μεθ' ἡμῶν τὸ βλέμμα εἰς τὸ παρελθὸν τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων. Διότι πολυτίμους μὲν πολλάκις θαυματοῦς ἐγκρύπτει τοῦ παρελθόντος ἡ κόνις, αἱ δὲ ἐκ τῆς εθνικῆς ἐπαναστάσεως ἐπελθοῦσαι μεταβολαί, ὧν πολλαὶ ἀνκντήρρητον ὄντως ἐμφαίνουσι τὴν πρόοδον. ἀλλὰ καὶ οὐκ ὀλίγα δυστυχῶς καταχρηστικῶς μόνον ἐθεωρήθησαν ὡς πολιτισμός, τηλιναῦται ἐγένοντο, ὥστε μεταξὺ ἐνίοτε τοῦ συστήματος τῆς τῶν γονέων ἀγωγῆς καὶ τῆς τῶν τέκνων, αἰῶνες πολλοὶ ἤθελεν ὑπολάβει τις ὅτι παρελθόν ὄθεν ἡ ἱστορία τῶν ἡμετέρων πατέρων εἶναι ἤδη ἐν πολλοῖς ἀρχαιολογία. Ἄλλ' οὕτως ἐπὶ τὰ πρόσω ταχυδρομοῦντες δὲν εἶναι ἄρα σέβος, μή ποτε προσκόψωμέν πον ; συνέσεως ἔργον δὲν εἶναι, ἐπιστρέφοντες νὰ συνιδῶμεν, πῶς καὶ ποῦ ἦμεν, πῶς καὶ ποῦ βαίνωμεν ;

Πόσον παρήγορον εἶναι τὸ νὰ διανοώμεθα, ὅτι κατὰ τὴν μακρὰν ἐκείνην τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους χει-

(α) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Μετὰ τὰς συνήθεις ἐπιτροπικοὺς ἐξετάσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐκπαιδευτηρίου, εἰς δε παρατηρήσαμεν καὶ ἐρίτος πρόσδον οὐ τὴν τυχοῦσαν, ἐγένετο τὴν 30 Ἰουνίου ἢ Ἰουλίου τῶν βουλευτῶν ἐν τῷ νέῳ καταστήματι τοῦ ἐκπαιδευτηρίου. Ὁ δὲ διευθυντὴς αὐτοῦ ἀπήγγειλε τὸν ἀνωτέρω λόγον, ὅστις ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τῷ τῷ ἑσπερίῳ ὡς ἀπέδειξε τῆς συνέσεως καὶ τῆς ὄντως ἑλληνικῆς προαι-

ρίσεως μεθ' ἧν διεσθάνει τὸ Μουσικογραφεῖον αὐτοῦ, καὶ αἱ ἐπίκαι ἐρι-ὄλητες κατακρίνονται ἐκ τῆς συγκρίσεως ἢ ποιήται πάλλαξ τοῦ λόγου μεταξὺ τῆς ἀρχαιοτέρης καὶ τῆς νεωτέρας διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ ὡς ἔρανον ἀξιόλογον εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἡμετέρων γραμμῶν.

μερίαν νάρκην, ὅσον σκύτος καὶ ἂν ἐπῆλθε, τὸ ζώ-
πυρον ὅμως τῆς ἑλληνικῆς παιδείας οὐδέποτε ἐ-
παυσε διαχέον ῥῶς, ἔστω καὶ ἀμυδρὸν καὶ λανθά-
νον πολλάκις! Ἄλλ' ὁ λόγος ἡμῶν δὲν εἶναι περὶ
τῶν μεσαιωνικῶν σχολείων τοῦ ἔθνους, οὔτε περὶ
τῶν ἐν μακαρία τῇ λήξει οἰκουμενικῶν ἐκείνων δι-
δασκάλων, ἀλλὰ κυρίως περὶ τῶν ὀλίγων πρὸ τῆς
ἐθνικῆς παλιγγενεσίας γενομένων σχολείων, ἐν οἷς
ὡς ἐν μαντικῷ τινι ἐνθουσιασμῷ τῆς ἀναστάσεως
ἡμῶν τὰ ὄργανα ἐχαλκεύθησαν.

ὑπὸ τὰς πτέρυγας τῆς θρησκείας, μακρὰν τῆς
ἡλικίας τῶν τυράννων, ἐν μεγάλῃ κοινωνικῇ ἀπλό-
τητι προήχθη ἡ παιδικὴ ἡλικία τῶν ἡμετέρων
πατέρων.

Κατὰ τὴν προκαταρκτικὴν ἐκπαίδευσιν, ἐν τοῖς
λεγομένοις σχολείοις τῶν κοινῶν γραμμάτων, τοῖς
πρὸς τὰ καθ' ἡμᾶς δημοτικὰ σχολεία ἀντιστοίχοις,
γινομένην ἐν τοῖς περὶ τὸν ναὸν οἰκίμασι, συνήθως
ὑπὸ τοῦ ἱερέως, ἢ ἱεροδιακόνου, (διετηροῦντο ὅμως
σχολαί καὶ ἐν ἰδιωτικοῖς οἰκοῖς καὶ τινες μάλιστα
ὑπὸ γυναικῶν διδασκουσῶν τὰ γράμματα), ὁ παῖς
καθήμενος ἐπὶ ψιάθου, ἢ ἐπὶ τάπητος σταυροπο-
δητὶ (α), κρατῶν τὴν *φυλλάδα* ἐν καλάμῳ καὶ δεί-
κτικῇ, πρώτῃν φωνὴν ἐξέφερε *Σταυρὲ βοήθει μοι*.
Μετὰ τὸν ἀλφάβητον ἐδιδάσκετο νὰ *καππακίη* (β),
καὶ τέλος προσευχὰς ἐν πρωτοτύπῳ. Ὁ δὲ πρωτό-
σχολος ἤκουεν αὐτοῦ, ὡσάκις ἐμάνθανεν ἀπροσκή-
πτως τὸ ὠρισμένον, καὶ ἄπαξ ἢ δις καὶ αὐτὸς ὁ δι-
δάσκαλος· ἀλλ' ἡ μέθοδος ἐκείνη, ἣτις τελειοποι-
θεῖσα παρήγαγε σήμερον τὴν λεγομένην συνδιδα-
κτικὴν καὶ τὴν σωκρατικὴν, ἦτο τότε ἐν γένει ἀδό-
κιμος, διὰ τοῦτο ἐγένετο δεινὴ σπατάλη χρόνου.
Ἡ δὲ γραφὴ ἤρχετο τότε δυστυχῶς πολὺ βρα-
δέως, καὶ τῶν ἐκ σχιστολίθου ἀβυκίων ἀγνώστων
ὄντων, ὁ μαθητὴς διὰ γάρακος ἐφ' οὗ ἐπετίθειτο
μίτος, ὀρίζων τὰς γραμμάς (γ), ἔγραφεν ἐπὶ χάρ-
του παχυτέρου ἢ νῶν, κατὰ ἐπιτηδειγμάς (ὑπο-
δείγματα), ἐν αἷς πολλάκις περιελαμβάνετο ὀλό-
κληρος ὁ ἀλφάβητος ἐν λέξεσίν τισι (δ).

Ἀλλὰ σημειωτέον, ὅτι ὁ χαρακτὴρ τῶν γραμ-
ματικῶν σχημάτων ὀρίζεται κυρίως ἐκ τῶν ὀργά-
νων καὶ τῆς ὕλης τῆς γραφῆς· ὅθεν τ' ἀρχαῖα Ἑλ-
ληνικὰ γράμματα, χαρασσόμενα συνήθως ἐπὶ σκλη-

ρῶν ὕλων, μετὰ πολλῆς ἀπλότητος διεπλάσθησαν
εὐθύγραμμα καὶ οὕτως εἰπεῖν ὀρθογώνια. Ὅτε δ' ἐπὶ
τῶν ἀλεξανδρινῶν κοινοτέρα ἐγένετο τοῦ πα-
πύρου ἡ χρῆσις, καὶ ἀντὶ γλυφάνων μετεχειρίσθη-
σαν γραφίδας καὶ μέλαν, τὰ γραμματικὰ σχήματα
διεμορφώθησαν ἐπὶ τὸ ταχυγραφικώτερον μετὰ
πλοκῶν, ὡς φαίνεται ἐπὶ τῶν ἐν τοῖς τάφοις ἀνα-
καλυφθέντων ἑλληνικῶν παπύρων (α). Ἐἴτα τοῦ
παπύρου, τῆς μεμβράνης, καὶ τοῦ ἐριοξυλίνου χάρ-
του τέλος ἐπικρατήσαντος, διεμορφώθησαν ὀριστι-
κώτερον ἐν γένει κατὰ τὸ σύστημα, ὅπερ παρὰ
τοῖς Γάλλοις καλεῖται *ronde*, ὡς δύναται τις νὰ
ἴδῃ ἐν τοῖς χειρογράφοις τοῖς ἀπὸ τοῦ ΙΔ' μέχρι
τοῦ ΙΙΙ' αἰῶνος καὶ ἀλλαγῶν καὶ ἐν ταῖς Ἀθωνιαῖς
βιβλιοθήκαις, καὶ μάλιστα ἐν τῷ ἐπιμελῶς ἐν τῇ
Διονυσίου μονῇ τηρουμένῳ καὶ περιέχοντι μετὰ
πολλῶν γραφῶν τὴν καινὴν Διαθήκην, ἐν τῷ τοῦ
Παντοκράτορος *κουβαρά* καὶ ἐν ἄλλοις, ἐν οἷς φαί-
νεται ἡ διαδοχὴ τῶν *καλογράφων*, ὧν ἡ παράδο-
σις καὶ τοῖ ἀσθενῆς μέχρις ἡμῶν περισιώζεται.

Τὰ δὲ γραμματικὰ σχήματα τοῦ λατινικοῦ ἀλφα-
βήτου τοῦ κατὰ πάσας σχεδὸν τὰς ἐσπερίους γλώσ-
σας ἐπικρατοῦντος, κατὰ τὰς αὐτὰς ἀρχὰς δια-
μορφωθέντα, ἠλλοιώθησαν οὐσιωδῶς κατὰ τὸν πα-
ρελθόντα μάλιστα αἰῶνα, κατὰ κανόνας τινὰς προ-
πτικούς, καθ' οὓς ἐθεωρήθησαν ὡς σωματικαὶ εἰκό-
νες, προκλινεῖς, διὰ τὴν θέσιν τῆς χειρὸς, παριστα-
νόμεναι, διὰ φωτὸς, οὕτως εἰπεῖν, ἦτοι λεπτοτέρων
γραμμῶν καὶ σκιᾶς, ἦτοι παχυτέρων γραμμῶν.
Τούτῃ δὲ τῇ διαφορᾷ, ἂν προστεθῇ ἢ ἐκ τοῦ λε-
πτοτέρου χάρτου καὶ τῶν μεταλλίνων γραφίδων
προκύψατα, θέλομεν ἐννοῆσαι ἀκριβέστερον τοὺς
λόγους τῆς ἀλλοιώσεως αὐτῶν. Ἀλλὰ θέλομεν
συμπεράνει, ὅτι τὸ καλλιγραφικὸν σύστημα τῶν
ἐσπερίων, ἀβυσανίστως μετενεχθὲν παρ' ἡμῖν, ἐξα-
λείπει τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα τῶν ἡμετέρων γραμ-
μάτων, διακόπτει τὴν παράδοσιν καὶ συγχέει τὴν
καλλιτεχνικὴν καλλιγραφίαν μετὰ τῆς ταχυγραφι-
κῆς· ὅθεν ἀντὶ τούτων ἐτιμωρήθημεν γράφοντες πολ-
λοὶ καὶ ἀνεγινώσκοντες δυσανάγνωστα. Πρέπει λοι-
πὸν ἀνατρέχοντες εἰς τὴν πηγὴν νὰ ἐπανορθώσωμεν
τὸ κακῶς γενόμενον, δι' ἀνδρῶν ἱκανῶν καὶ δεξιῶν,
καταργοῦντες τὰς βραχυγραφικὰς ἐπιπλοκάς τῶν
παλαιῶν χειρογράφων· ἔχοντες δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν
τὴν διαφορὰν τῶν ὀργάνων καὶ τῆς ὕλης νὰ δια-
πλάσωμεν τέλος κατ' αὐτὰ ἐθνικὸν χαρακτῆρα
γραφῆς. Τοῦθ' ὅπερ συνετῶς προνοοῦσα ἡ Κυβέρνη-
σις σκέπτεται ἤδη νὰ πράξῃ, ἡμεῖς δ' ἐπευχόμεθα
αὐτῇ τελείαν ἐπιτυχίαν.

Μετὰ τὴν *φυλλάδα* ὁ παῖς ἀνεγίνωσκε τὴν ὀκτώ-
ηχον, τὸν ψαλτῆρα, καὶ τὰς ἐπιστολάς τῶν Ἀπο-
στόλων, κατὰ τὴν χάριν τῆς ἐπ' ἐκκλήσεως ἀναγνώ-
σεως κανονισμένην τῶν περικοπῶν σειράν, τὰ
πάντα ἐν πρωτοτύπῳ, οὐδόλως δυστυχῶς γινώ-
σκων ἢ ἀνεγίνωσκεν. Ἀλλ' ἡ πρωτότυπος τῶν βί-
βλων τούτων γλώσσα ὑπετίθετο ὡς ζῶσα, καὶ τὰ

(α) Ὁ μακαρίτης Γεννάδιος εἰσήγαγεν ἐν Βουκουρεστίῳις πρῶτος
τὰ θρανία ἐν τῇ σχολῇ ἐν ᾗ αὐτὸς ἐδίδασκε.

(β) Οὕτως ἐδιδάσκοντο, φαίνεται, τὰ γράμματα καὶ οἱ τῶν
προγόνων παῖδες, ὡς μακτυροῦσι πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ τὰ
γ ρ α μ μ α τ ι κ ᾶ λε γ ὀ μ ε ν α ἐ κ π ὠ μ α τ α (ἴδε Ἑθν. ἱστ.
σ. 487). Τοιοῦτο δὲ τι ἀγγεῖον ἐξέδωκεν ὁ λέξιος (ἐν τοῖς χρο-
νικοῖς τοῦ ἐν Ῥώμῃ ἀρχαιολ. συλλόγου· ἴδε καὶ Φραγκικ. στοιχ.
ἐπιγρ. σελ. 21. 22.)

(γ) Ὁ χάραξ, διὰ τὸ οἰκονομικὸν καὶ εὐχερῆστον, δύναται νὰ
χρησιμεύσῃ καὶ σήμερον ἐπὶ ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις. (Ὁ Κα-
ναλιάνης μάλιστα συμβουλεύει τὴν χρῆσιν αὐτοῦ καὶ ἐν τοῖς δη-
μοτικοῖς γραμείοις τῆς Γαλλίας (*Mœurs κ.τ.λ. des Ottomans*,
Τόμ. Γ. σελ. 117).)

(δ) Οἷον *μάρις*, *σπίρη*, *κλιψ*, *ζουχνηδόν*, ἢ *κναξίσι*, *χθί-
στας*, *φλογιῶν*, *δρῶν*, ἢ *βέδου*, *ζαμῆ*, *χθῶν*, *κλήκρον*, *σφιγῆ* (Ἑθ-
ν. ἱστ. λ. κναξίσι, ἑλ. στρωμ.).

(α) ἴδε *Lectures papyrus grecs κ.τ.λ.* καὶ *G. I. Gr.*

εἰς χεῖρας τῶν παιδῶν τιθέμενα βιβλία ἔπρεπε νὰ ᾖσιν ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν.

Αἱ δὲ θετικαὶ καὶ πραγματικαὶ γνώσεις· οἷον τὸ ἀριθμεῖν, τῆς ἱστορίας καὶ γεωγραφίας στοιχεῖα κ. τ. λ. τοσοῦτον ἦσαν σπάνια, ὥστε εὐλόγως ἠδύναντο νὰ θεωρῶνται ὡς ἐξαιρέσεις, εἰ καὶ οἱ διασημότεροι τῶν τότε λογίων τοῦ ἔθνους ἐντόνως τὰς τοιαύτας ἐλλείψεις κατεδίκαζον (ἴδε Ἀνθίμου Γαζῆ πρόλογ. εἰς τὴν Μελετίου γεωγραφ. Τομ. Α'. σελ. η' ια').

Βιβλία δὲ ἀναγνώσεως ἀντιστοιχοῦντα εἰς τὸν βαθμὸν τοῦτον τῆς ἐκπαιδεύσεως ἦσαν ἐπομένως σπανιώτατα· διότι τὸ ἐκλογάριον τοῦ Δαρβάρως, τὰ παιδαγωγικὰ μαθήματα τοῦ Βαρδαλάχου καὶ εἴτι τοιοῦτο, προσημαιοῦσιν ἤδη ἄλλην ἐκπαιδεύσεως περίοδον. Σημειωτέον ὅμως τὸν ζῆλον καὶ τὴν ὀρθὴν κρίσιν τῶν συγγραφέων τότε βιβλία δημοτικὰ· διότι ἐν τῷ μέσῳ τοσοῦτου πλήθους βιβλίων καθ' ἑκάστην ἐκδιδόμενων καὶ πωλουμένων κατὰ χιλιάδας, τί ἐν συνειδήσει δυνάμεθα ν' ἀντιτάξωμεν εἰς τὸ ἐκλογάριον;

Ἡ ἀπαγγελία διὰ τὴν παντελεῆ παρδειγμάτων σπάνιν, ἐλλείποντος καὶ θεάτρου ἐθνικοῦ καὶ δῆματος πολιτικοῦ ἢ δικανικοῦ, καὶ καθέδρας καὶ ἀμβωνος, διὰ τὴν ἐν τῆ οἰκογενειακῇ ἀγωγῇ παντελεῆ ἀγνοίαν τῆς ἐντέχνου μουσικῆς καὶ ᾠδικῆς, καὶ διὰ τὴν παλαιὰν παρεκτροπὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἀποβαλούσης δυστυχῶς τὸν ἀρχαιοπρεπῆ καὶ σεμνὸν αὐτῆς χαρακτήρα, εἶχε τι ἐπισσευρμένον, ἔρῳνον καὶ τέλος ἤθός τι καταλογάθην προφοράς οὐκ ὀλίγον ἀηδές. Ἀλλ' ἀποβαλόντες περίπου τὴν ἀπαγγελίαν ἐκείνην, ἀντικατεστήσαμεν τάχα αὐτὴν διὰ τῆς προσηκούσης;

Ἐκ τούτων, ὦ εὐτυχῆ τῆς νέας γενεᾶς τέκνα, εἰάγεται, πόσον ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ ταύτῃ πατρίδι ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ λαοῦ ὡς πρὸς τὸ παρελθὸν προέβη· οἱ πατέρες ἡμῶν πεφοβισμένοι μὲν εἰς τὴν σχολὴν ἐπορεύοντο, πρὸς πᾶν πτωχόμενοι συνάντημα, πολὺν κατέτριβον χρόνον καὶ ὀλίγοι ὀλίγα κατώρθουν νὰ μάθωσι γράμματα· ἀλλὰ διεκρίνοντο κατὰ τὴν εὐσέθειαν, δι' ἣν καὶ τοὶ πολλὰ πάσχοντες εἰς τὰ πάτρια ἀνευδότης ἐνέμενον, διὰ τὴν σεμνότητα καὶ διὰ τὸ πρὸς τὸν γραμματοδιδάσκαλον ἐκείνον σέβας. Εὐγνωμονοῦντες λοιπὸν ὑμεῖς εἰς τὴν πρόνοιαν τὴν τοσαῦτα ὑμῖν ἐπιδαψιλεύσασαν προῦδου μέσα, μὴ λησμονῆτε, ὅτι ὡς κυριώτατον τῶν ὑματέρων πατέρων κληροδότημα τὰς ἀρετὰς ἐκείνας πρέπει νὰ θεωρῆτε ἄς καὶ ὑπὸ τὸν τῆς δουλοσύνης ζυγὸν οὗτοι διέσωσαν.

Ἡ μέση ἐκπαίδευσις ἐγένετο ἐν τοῖς ἑλληνικαῖς λεγομένοις σχολείοις, ἐν οἷς ἐδιδάσκοντο πρῶτον οἱ μαθηταὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Χρυσολωρᾶ ἔμμετρον συλλογὴν γνωμῶν. Ἀλλ' ἡ ἀπὸ ποιημάτων ἐναρξίς προϋποθέτει ἢ τὴν γλῶσσαν ζῶσαν, ὡς καὶ σήμερον βλέπομεν παρὰ τοῖς σοφαῖς ἐσπερίοις κατάλληλον τινα ποιημάτων ἀνθολογίαν εἰς τὰς χεῖρας τῶν παιδῶν τιθεμένην· διότι ὁ ῥυθμὸς καὶ τερπνὰ καὶ διαφέροντα καὶ εὐμνημόνευτα καθιστᾷ αὐτὰ ἢ προϋποθέτει τὴν γλῶσσαν ὅλως ζῆντιν, ὡς

βλέπομεν ἐν Γερμανίᾳ τὰ Ὀμήρου ἔπη προδιδασκόμενα πολλάκις τῶν λογογραφικῶν κειμένων· διότι ἀπάσης τῆς γλωσσικῆς ὕλης ἀγνώστου οὐσης, σκοπιμώτερον φαίνεται ν' ἀρχηται ὁ μαθητὴς χρονολογικῶς οὕτως εἰπεῖν διδασκόμενος τὴν γλῶσσαν. Ἀλλ' ἴσως παρ' ἡμῖν, ὧν ἡ γλῶσσα τοσοῦτον εἶναι τῆς ἀρχαίας ἐγγύς, ὥστε καὶ τὰ ὄρια ἐκατέρως δὲν εἶναι πολλάκις εὐδιάκριτα, ἢ τῶν ποιημάτων ὅλως ἄκρατος χρῆσις, εἰς ἐναρκτήρια μάλιστα μαθήματα, δὲν εἶναι πολλὰ σκόπιμος· ὅθεν ἐλλογώτερον φαίνεται ν' ἀρχώμεθα τῶν συγγραφέων ἐκείνων, οἵτινες, πλὴν τοῦ πραγματικοῦ ἔπερ, ὡς εἶκός, πρέπει νὰ συνάδῃ πρὸς τὸν σκοπὸν, τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν νεαρὰν ἀνάπτυξιν τῶν παιδῶν, καὶ κατὰ τὸ λεκτικὸν εἶναι ἐγγυτέρω τῆς ἡμετέρας γλώσσης· ἢ δὲ τῶν ποιημάτων παρεταγωγὴ νὰ μὴ γίνηται οὕτε τόσον βραδεία, ὅσον συνήθως, οὔτε ἀμέσως εἰς τὰς ἀρχάς.

Μετὰ τὸν Χρυσολωρᾶν ἐδιδάσκοντο κανονικῶς αἰσωπεῖους μύθους· ὅτι οἱ μῦθοι, φαίνεται, ὅτι ἀρμόζουσιν εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην· ὅθεν τοιοῦτους τινὰς, φαίνεται, ὅτι καὶ οἱ ἀρχαῖοι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐθεώρουν καταλλήλους, ὡς εἰάγεται ἐκ τοῦ Στράβωνος (α), εἰ καὶ οἱ παρ' αὐτῷ ἀναφερόμενοι εἶναι μᾶλλον μυθολογικὰ διηγήματα, ἀνάλογα τῶν παρὰ τοῖς Γάλλοις contes. Ἡ χρυσολωρεῖα Ἀντωνίου τοῦ Βουζαντίου ἐδιδάσκατο ἐνίοτε μετὰ ταῦτα καὶ τέλος ἐκ τῆς ἐγκυκλοπαιδείας τοῦ πολλαχῶς δι' αὐτῆς ὠφελήσαντος τοῦ ἔθνους Πατούσα τοῦ Ἀθηναίου, πεζογράφου, ἀναμιξῆς ῥήτορας καὶ πατέρας τῆς ἐκκλησίας καὶ τέλος ποιητῆς. Ἡ συλλογὴ δὲ ἐκείνη, ὡς ἤδη ἐμαρτύρησαν καὶ δεινοὶ ξένοι κριτικοὶ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῶν περιεχομένων καὶ ὡς πρὸς τὴν ὀρθότητα τῶν κειμένων, δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς δοκιμωτάτη ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις. Μεταξὺ τῶν κειμένων περιέχονται μὲν ἱκανοὶ λόγοι μεταγενεστέρων, οἷος ὁ πολὺς τότε Συνέσιος, καὶ οὐκ ὀλίγοι ῥητορικὰ μελέται, οἷα πρὸ πάντων αἱ τοῦ Λιβανίου· ἀλλ' ἡ προτίμησις τῶν κειμένων ἐκείνων, ἀντὶ τῶν κλασικῶν, πρέπει ν' ἀποδοθῆ εἰς τὴν ἀτέλειαν τῆς αἰσθητικῆς κριτικῆς, ἐμφαινομένην τότε δυστυχῶς καὶ παρὰ τοῖς μᾶλλον περωτισμένοις ἔθνεσιν. Ἐν γένει δὲ ἐπεκράτει τότε μεγίστη σπάνις βιβλίων καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν μαθητῶν ἐπιπόνως ἀντέγραφον τὰ κείμενα (β).

(α) Κορ. τομ. Α'. σελ. 21.

(β) Τὰ χειρόγραφα ἐδέοντο εἰς βιβλία ὑπὸ τοῦ σταχυοῦ (στοιχειωτοῦ, β.β.λαδέτου) διὰ ξυλίνων ἐπιθετιδῶν μετὰ χαλκῶν κλειθρῶν.

ΣΗΜ. ΠΑΝΑ. Σημειωτέον ὅτι τὰ χειρόγραφα ταῦτα ἦσαν οὐ μόνον καλῶς καὶ καθαρῶς γεγραμμένα, ἀλλὰ καὶ δι' ἡχοῦ (vignettes) κεκοσμημένα. Οἱ ἡχοὶ οὗτοι, συνήθως μὲν σχεδιογραφούμενοι δι' ἀπλοῦ μέλανος, ἐνίοτε δὲ καὶ διὰ χρωμάτων καὶ μάλιστα διὰ κίτρινου καὶ κόκκινου, ἀλλοτε δὲ καλλυνόμενοι καὶ διὰ βαρβάρου (χρυσῆς), ἐτίθεντο εἰς τὴν κεφαλίδαν ἑκάστου νέου κεφαλαίου. Ἀλλὰ καὶ τὸ πρῶτον στοιχεῖον ἑκάστου νέου παραγράφου ἐλαμπύροτο (était illustré) διὰ κοσμημάτων, ὡς καὶ σήμερον βλέπομεν εἰς περὶ τῆς Εὐρώπης βιβλία, καὶ τὰ

Πλὴν τῆς κυρίως μεταφράσεως εἰς κοινὴν γλῶσσάν (τῆς ἐξηγήσεως), ὁ κυριώτατος τρόπος τῆς ἐρμηνείας τῶν κειμένων ἦτον ἡ λεγομένη ψυχγωγία· ἀντιγραφόμενων δηλονότι τῶν κειμένων διὰ στίχων ἀριστοτάτων, ἔπειτα ἐπ' ἐκάστης λέξεως ἐγράφοντο διὰ μικρῶν γραμμῶν ἄλλεπαλλήλως (κιονιδόν) τὰ συνώνυμα, ἢ τὰ δοκούντα συνώνυμα αὐτῆς (α) ἐρμηνευμένης πολλῶν διὰ πλατυσμοῦ τῆς ἐννοίας. Καὶ γενικῶς μὲν εἶπεν, ὁ τοιοῦτος τῆς ἐρμηνείας τρόπος εἶναι παρεμφερὴς τῇ λεγομένῃ δικσίχῳ μεταφράσει (version interlinéaire) τῇ ἐπικρατησάσῃ κατὰ πᾶσαν σχεδὸν τὴν σοφὴν Ἡρώπην· ἀλλ' ἂν τις διανοηθῇ, ὅτι ζωτικῆς γλώσσης ἡ ἐρμηνεία σκοπιμώτερον ἄλλως δὲν κατορθοῦται ἢ διὰ τῶν συνωνύμων, ἐξηγουμένης τῆς διαφορᾶς αὐτῶν, ὅθεν καὶ οἱ τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν ἐν Γαλλίᾳ διδασκόμενοι τοῦτο θεωροῦσιν ὡς σπουδαιότατον γύμνασμα, θέλει βεβαίως πεισθῆ, ὅτι ἡ ψυχγωγία, παλαιότερα οὐσα ἀτησις καὶ ἐκ παραδόσεως μέχρι βαρβάρων αἰώνων περιελθούσα, ἦτο κατ' ἀρχάς οὐδὲν ἄλλο ἢ γύμνασμα συνωνυμίας, ὅπερ ἐξεντελισθὲν, ὡς εἶκος, διὰ τὴν ἔλλειψιν φιλοσοφικῆς βασάνου τῶν διδασκτικῶν μεθόδων, ἐδικαιολογεῖ τὴν κατὰ τῆς ψυχγωγίας κατακραυγὴν τῶν λογίων τῆς προόδου· διότι ὄντως οἱ μαθηταί, ἀντὶ νὰ διδάσκωνται τὴν διαφορὰν τῶν δοκούντων συνωνύμων, ἐμάνθινον ἐξ ἐναντίας νὰ συγγέωσι τὰς συνεκδοχὰς τῶν ὄρων. Ἄλλ' ἡ ψυχλογία μετὰ τὴν σύνταξιν καὶ ἐκδοσιν ἐγχειριδίου λεξικοῦ συνωνύμων, κατὰ τὴν ἀρχικὴν αὐτῆς πρόθεσιν, δύναται ν' ἀποθῇ κάλλιστον καὶ οὐκ εὐχαιρότατον γύμνασμα τῶν διδασκόμενων τὴν ἐλληνικὴν· διότι οὐδὲν οὕτω τελεσφόρως κτεργάζεται τὴν ἀκριβοῦς ἐρημοσύνην, ὅσον ἡ τῶν συνωνύμων σπουδὴ, τοσοῦτω μάλιστα ταυτιζομένων τῆς ἀρχικῆς ἐλληνικῆς καὶ τῆς νεωτέρας.

Μετὰ τινὰ διδασκαλίαν τοῦ συντακτικοῦ εἶπετο

κ κ τ ε θ α τ ε αὐτὰ (αἱ σελίδες) καθορίζοντο ἐσθ' ὅτε εἰς τὸ π ε ρ ι θ ὠ ρ ι ο ν διὰ vignettes.

(α) Παράδειγμα ψυχγωγίας ἔστω τὸ ἑξῆς

ἐπάνω	ὃ πνευματικόν μου τέκνον	εἰς τὸν Θεόν, εἰς τὴν
ὕψιλά	μαθήσκα, ἀκαπέτασον	περὶ Θεοῦ θεωρίαν
	ἀνακλιθεῖσόν, ὕψισον	καὶ ἐνοίαν,

* Ἄνω πτέρωσον πρὸς Θεόν σου

ταῖς ἐνομήσεις	ἀγάπῃσιν	ἐκ τούτου, ἀπὸ τῆς ἀνα-
σου, τὰς διανοίας ζωὴν	φιλοσων	πτέρωσιν τοῦ νοῦ, ἀπ'
σου, τὸν νοῦν σου	καλιτεῖαν ζήτησον	ἐδῶ, ἀπὸ τὴν γῆν δηλ.

τὰς φρένας. — Βίον πόθησον ἐνθεν

καλιτέραν	ἐπάνω	ὃ φίλτατε μαθητά,
θῆν	εἰς τὴν γῆν	μὲ τὸ νὰ βαδίζης, περι-
λαμπράν		ρηπαθῆς, ἰδεύης δηλ.
		τὰ διατρέβης.

ἠγλαῖσμένον — Γαῖαν βαδίζεις μὴ τὰ

τὰ γῆνα τὰ	μὴν φρονεῖς, μὴν
φθικτὰ, πρό-	συλλογίζεσαι, μὴν
κίρα πράγματα	φαντάζεσαι καὶ ἐπιθυμῆς

τῆς γαίας φρονεῖ κ.τ.λ. Γρηγορίου Νεοκλή. πικρίν, πρὸς φιλόπον, ἐκ χειρογράφου.

ἡ σύνταξις (α). Ἐπειδὴ δὲ τὸ συντάττειν καὶ ἀναλύειν τὸν λόγον στενῶς μετὰ τῆς λογικῆς συνδέεται, ἔπεται, ὅτι ἡ ἀτέλεια τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεως δεινῶς τὴν μέθοδον παρεβλάπτουσα, εἶχε προσκυλίνει τὴν σύνταξιν εἰς ὀχληρὰν τινα καὶ πολυπλοκὸν ὀνοματοθεσίαν. Ἄλλ' οὐχ ἦπτον ἡ τοῦ λόγου ἀνάλυσις πρὸς τοὺς δοκίμοις τῶν διδασκάλων καὶ ὁ τεχνικὸς μετασχηματισμὸς τῆς συνθήκης ἐγίνοντο πολλὰ σκοπιμῶς καὶ ἐνεραίνετο ἐν τούτοις νοῦς ὄλων ἐλληνοιστὶ πεποιωμένος.

Ἡ ἐκστῆθις ἐκλεκτῶν κειμένων ἦτο τότε γύμνασμα πολλοῦ λόγου ἄξιον, ὅπερ ὁμοίως ἐξελίπε σχεδὸν σήμερον ἀπὸ τῶν ἐλληνικῶν σχολείων, εἰ καὶ θαυμασίως καὶ τὴν μνήμην καὶ τὴν φαντασίαν ἐκτρέφει, καὶ πλοῦτον καὶ λέξεων καὶ φράσεων καὶ ἰδεῶν ἀποθησαυρίζει.

Τὰ θέματα, οὐχὶ τὰ δι' ὧν κατὰ σειράν ἐν τεχνικῆς φράσεσιν οἱ κανόνες τῆς συντάξεως ἐφωρμολογῶνται, ἀπερ πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς τῆς κυρίως θεματογραφικῆς προάσκησις, διότι ταῦτα ἦσαν τότε ἄγνωστα, ἀλλὰ τὰ δι' ὧν ἀμέσως μεταφράζεται ταμάχιόν τι ἐκ τῆς νεωτέρας εἰς τὴν ἀρχαίαν, βραδέως ἐν γένει εἰσῆχθησαν τακτικῶς ἐν τοῖς ἐλληνικοῖς σχολείοις, διότι τῆς ἀρχαίας θεωρουμένης ὡς ζώσης, ἐσπευδον εἰς τὸ ἐλληνοιστὶ γράφειν. Ἄλλως τε τὰ βοηθήματα ἦσαν πρὸς τοῦτο ἐλάχιστα, καὶ μόλις μετὰ τῆς συμβουλᾶς τοῦ Κοραῆ εἰσῆχθησαν θέματα διὰ ταμαχίων ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἐκ τῆς ἀρχαίας μεταπεφρασμένων, ἀπερ ὁ μαθητὴς προῦκειτο νὰ μεταφράσῃ πάλιν εἰς τὴν ἀρχαίαν. Ἄλλὰ δυστυχῶς ἡ θεματογραφία ἠμελήθη καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς σχολείοις· συντελεῖ δὲ τοῦτο οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἐξασθένεισιν τῶν ἐλληνικῶν σπουδῶν.

Εἰς συμπλήρωσιν τῶν ἐμπειρικῶν γυμνασμάτων τῆς γλωτσομαθείας, ἐδιδάσκοντο τὴν ἐπιστολογραφίαν, κατὰ τοὺς κανόνες καὶ τὰ ὑποδείγματα Θεοφίλου τοῦ Κορυθαλέως, συντάττοντες ἐπιστολάς καὶ μετὰ ταῦτα μελέτας ἄς ἐνιαχοῦ ἀπήγγελλον· τέλος δὲ ὀλίγα τινὰ περὶ μέτρων διδασκόμενοι ἐνησχολοῦντο μάλιστα εἰς κατασκευὴν ἀρχαίων στίχων, αἵτινες ἂν πάντοτε δὲν διεκρίνοντο ἐπὶ φιλοκαλίᾳ, διεκρίνοντο ὅμως ἐπὶ ἐλληνοισμῷ. Ἄλλὰ δυστυχῶς ἅπαντα ταῦτα τὰ εἶδη τῶν γυμνασμάτων, ἀντὶ ἐλλαμπόμενα ὑπὸ τοῦ φωτός τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας νὰ τελειοποιηθῶσιν, ἐξέλιπον σχεδὸν κατ' ὀλίγον.

Βιβλικὰ δὲ βοηθήματα, πλὴν τῶν γραμματικῶν, ὧν ἐξῆρχον ἡ τοῦ Θεοδώρου Γαζῆ καὶ ἡ τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρως, ὀλίγιστα ὑπῆρχον. Αἱ μὲν κριτικαὶ ἐκδόσεις τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ποιητῶν ἦσαν σχεδὸν ἄγνωστοι καὶ τοῖς διδασκάλοις αὐτοῖς· λεξικά δὲ μόνον ἐκυκλοφόρουν, ὀλίγα τινὰ ἀντίτυπα τοῦ Βαρίνου Φαβωρίνου καὶ τοῦ μεγάλου ἐτυμολόγου· πρὸς δὲ τὴν θεματογραφίαν ὀλίγα τινὰ τοῦ ὑπὸ Γεωργίου Βλάχου.

(α) Παράδειγμα συντάξεως ἔστω τὸ τοῦ Ἀχιλλέου μοναχοῦ Πατριάρχου τοῦ Κερκυραίου. Ἴδε ἐρμην. εἰς τὸ Δ', τῆς τοῦ Θεοῦ Γαζῆ γραμματικῆς κ.τ.λ. σελ. 661.

Ἡ πραγματικὴ ἐπομένως ἐρμηνεία τῶν συγγρα-
φῶν ἦτον ὡς εἰκὸς λίαν ἀτελής· τὰ δὲ συστήμα-
τα τῶν ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν γνῶσεων δι-
ὧν καταρτίζεται ὁ τῆς ἀρχαιότητος βίος, ἀποκλ-
λύπτονται τὰ ἐν τῇ γλώσσῃ μυστήρια, καὶ κατα-
δεικνύονται οἱ νόμοι τῶν γινομένων, δι' ὧν ὁ ἀν-
θρώπος ἀντὶ σχολαστικοῦ γίνεται ἐπιστήμων,
ταῦτα πάντα ἦσαν ἄγνωστα κατὰ θεωρίαν.

Τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίης ἀμυδρὰ τινα ἀπη-
χρήματα μόνις ἐνιαχοῦ ἠκούοντο. Μετὰ ταῦτα δὲ
επεκράτησε πρὸς καιρὸν παρὰ τισι τὸ ὑπὸ Κωνσταν-
τῆ μεταρραστῆν σύστημα τοῦ Σοαβίου.

Τὰ μαθηματικὰ ἐπιτείνοντα τὰς νοερὰς ἐργασί-
ας, τὰς γενικὰς σχέσεις τοῦ ποσοῦ οὐ μόνον πρὸς
τὸν ἐν πράγματι βίον διδάσκοντα, ἀλλὰ καὶ πρὸς
τὰς ἐπιστημονικωτέρας ἀνάγκας τοῦ βίου ἀφορῶν-
τα, πλὴν τῆς ἀριθμητικῆς, ἐραδῆως ἐν γένει εἰσῆ-
χθησαν· ἡ δὲ διδασκαλία αὐτῶν ὡς καὶ τῶν ἐπι-
στημῶν ἐν γένει κατ' ἀρχὰς ἀπῆλθον ἀντιστά-
σεις εὐκόλως ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε λοχθέντων ἐξη-
γουμένων· οἷον ἐν Ἰωαννίνοις ἐπὶ Βυζάντου καὶ Ψα-
λίδας, ἐν Ἀθῶνι ἐπὶ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρου κ. τ. λ.
Τὰ αὐτὰ τέλος ἐννοητέον καὶ περὶ τῶν φυσικῶν
ιδίως ἐπιστημῶν, ὧν ἡ ἔλλειψις τῆς ἠθικῆς καὶ
πρὸ πάντων τῆς ὕλικῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου τὴν
σφαιραν εἰς ἄκρον συστέλλει.

Ἡ γεωγραφία καὶ ἱστορία ἢ ὅλως ἔλλειπον, ἢ
ἀκροαματικῶς ἀτελεῖς τινες γνῶσεις αὐτῶν διεδί-
δοντο. Τῆς θρησκευτικῆς τίλος διδασκαλίας, διὰ
τὸν ὅλον χαρακτήρα τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἡ ἀνάγκη
δὲν ἦτο λίαν ἐπαισθητὴ θεωρητικῶς· ὅθεν τὸ μά-
θημα τῆς κυρίως κατηχήσεως ἐραδῆως εἰσῆχθη· ἀλ-
λ' οἱ μαθηταὶ οὐχ ἦτον ἐγίνωκτον καὶ ἀκριβῶς ἐ-
πετέλουν τὰ θρησκευτικὰ αὐτῶν καθήκοντα.

Ἐκ δὲ τῶν ξένων γλωσσῶν εἰς ὀλιγίστους τινὰς
ἐδιδάσκετο ἡ Ἰταλική, οὐσα τότε πολὺ μᾶλλον
διαδεδομένη κατὰ τὴν ἀνατολήν, διὰ τὴν μείζονα
ἀκμὴν τῶν ἰταλικῶν κρατῶν καὶ διὰ τὰς ἐμπορι-
κὰς σχέσεις πρὸς τινὰ αὐτῶν.

Ἐκ δὲ τῶν καλλιτεχνικῶν, μόναι ὡς ἀνήκουσαι
εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν ἐθεωροῦντο ἡ καλλιγραφία, ὡς
ἴδιον ὁμοῦ μάθημα μηδὲν διδασκαυμένη, καὶ ἡ
ἐκκλησιαστικὴ μουσική.

Ἡ γυμναστικὴ ἐν ταῖς πόλεσιν ἦτον ὅλως
ἄγνωστος· ἐν δὲ ταῖς κώμασι οἱ νέοι ἐγυμνάζοντο
ὡς ἐκ παραδόσεως εἰς τὸν δίσκον, τὸ ἄλμα καὶ τὸν
δρόμον· ἀλλὰ τούτοις προσθετέον καὶ τινὰ γυμνα-
στικὰ παίγνια, περὶ ὧν ἄλλοτε ἐγένετο λόγος (α).

Ἐκ τῶν ποιητῶν κοινότεραι ἦσαν ὁ κόνδυλος, ἡ
διὰ τοῦ βουνύρου ἐπὶ τῶν παλαμῶν μαστίγωσις,
ἡ ἐπὶ τῶν ποδῶν διὰ τοῦ φάλαγγος, ἡ περὶ τὸν
τράχηλον προσάρτησις ὁμοιώματος ὄνειου κεφα-
λῆς, ἡ ἰηστεία καὶ ἐνίοτε ὁ ἐμπυσμὸς. Ἄλλ' ἡ
γενικωτέρα ἦταν ὁ ῥαβδισμὸς καὶ ἐπρεσβεύετο
διωρῶδην, ὅτι ἔπου οὐπίπτει λόγος, πίπτει ῥα-
βδος. Δικαίως ἀγανακτοῦμεν σήμερον διὰ τὸ ἀ-

πηνὲς καὶ ἄσκοπον τῶν ποιητῶν τούτων, διότι παι-
δαγωγικαὶ ποιμαὶ εἶναι καὶ διεγερτικαὶ τῆς φιλοτι-
μίας, ἐπειδὴ δὲν πρῆκεται ἐκδίκησις, ἀλλ' ἤθη-
ποίησις. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν, ὅτι
καὶ σχολικαὶ ποιμαὶ εἶπετο νὰ ὦσιν ἀνάλογοι τῶν
ἐν τῇ πολιταίᾳ ἀνασκολωπισμῶν καὶ ἄλλων βα-
σανιστηρίων, καὶ τῶν ἀφορισμῶν οὐ; ἡ ἐκκλησία
ἠναγκάζετο νὰ ἐκδίδῃ καὶ κατὰ περιστάσεις οὐδα-
μῶς αὐτὴν ἀρρώτας. Ἄν ὁμοῦς διανοηθῶμεν, ὅτι
ὁ ῥαβδισμὸς ὡς ποιμὴ ἦτο δυστυχῶς συνήθης καὶ
ἐν ταῖς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων σχολαῖς, ὡς φαί-
νεται μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ ἐξ ἀρχαίας εἰκόνας·
ὅτι ἐπεκράτησε καὶ ἐν ταῖς σχολαῖς τῆς μᾶλλον
περωτισμένης Εὐρώπης, καὶ ὅτι οὐ μόνον ἐπι-
κρατεῖ ἔτι ὡς ποιμὴ ἐν τῷ Ἀγγλικῷ στρατῷ,
ἀλλὰ καὶ τὸ πεντάλωρον ὡς παράδοσις εἶναι
ἔτι ἱκανῶς κοινὸν ἐν ταῖς ἀγγλικαῖς σχολαῖς καὶ
αὐτῶν τῶν παρθένων (α), κατακρίνοντες τὰς ποι-
μὰς ἐκείνας θέλομεν φανῆ ἐπιεικέστεροι τῶν ἡμε-
τέρων πατέρων κριταί.

Ἐὰν δὲ στορέσωμεν τὸ βλέμμα καὶ εἰς τὴν πνευ-
ματικὴν τροφὴν τῆς κοινωνίας ἐν γένει, θέλομεν
ἀπαντήσαι ἐν πρώτοις βίους ἀγίων, τὰ λεγόμενα
συναξάρια, καὶ ἠθικά τινα βιβλία οἷον τὴν Ἀμαρ-
τωλῶν σωτηρίαν κ. τ. λ. ἀντίστοιχα δὲ τῶν σήμε-
ρον παμπληθῶν μυθιστορημάτων, τὰ ἀραβικὰ διη-
γήματα (τὰ τῆς Χαλιμάς), τὸν Ἐρωτόκριτον, τὴν
Βοσκοπούδαν τῶν Ἀλπεων κ. τ. λ. Ἀλλὰ τῶν
συναξαρίων ἡ σύνταξις, ὑπερακοντίζουσα τὸν χρι-
στιανικὸν σκοπὸν, δὲν ἦτο θεθαίως λίαν πρόσφο-
ρος εἰς παραγωγὴν τῶν πρακτικῶν ἀρετῶν τοῦ κοι-
νωνικοῦ βίου· πλῆθος πρὸς τούτοις προλήψεων δι'
αὐτῶν διεδίδοντο τὸ μεταίωμα ποίημα, ὁ κακο-
ζήλως μυθώδης τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου βίος,
τοῦ Βερτόλδου αἰ πανουργίαι, καὶ εἴτι τοιοῦτον
δὲν ἦταν πάντως ἡ καταλληλοτάτη τροφή τοῦ πνεύ-
ματος. Ἄλλ' ἂν ἐμβλέσωμεν εἰς τὸ εἶδος καὶ τ'
ἀποτελέσματα τῶν ἤδη περιλιμναζόντων ἡμᾶς σή-
μερον ξένων μυθιστορημάτων, δι' ὧν ἐμπνέεται ἀ-
ποστροφή πρὸς τὸν πραγματικὸν βίον, εἰσάγεται ἐ-
ρωτικὸν τι κατ' ἰδέαν οὐχὶ τὸ ἀγνότατον, ἀνα-
φλέγονται πάθη ἐπὶ ματαίῳ τὴν καρδίαν ἀναλίσ-
κοντα καὶ τὸν νοῦν τυραννοῦντα τῶν νεωτέρων,
δυνάμεθα ἐν συνειδήσει νὰ εἰπώμεν ὅτι ὁ κοινωνι-
κὸς σκοπὸς τῶν βιβλίων τῆς ἀναγνώσεως θέλτιον
σήμερον διὰ τούτων ἐπιτυγχάνεται.

Τὴν δὲ ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν, ὅλως τότε ἐν ταῖς
ἑλληνικαῖς χώραις ἀνέφικτον, μόνις τινες ἐν μακρῷ
χρόνῳ, δεξιῶν τυχόντες περιστάσεων, ἐπορίζοντο
ἐν Ἰταλίᾳ διὰ τὴν πρὸς τὴν χώραν ἐκείνην σχέσιν
τῶν παραλίων, ἢ ἐν Γερμανίᾳ διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν
ἐμπορικὴν σχέσιν τῶν βορείων Ἑλλήνων, καὶ σπα-
νιώτερον τότε ἐν Γαλλίᾳ. Ἠσπάζοντο δὲ συνήθως

(α. Καὶ ἄλλα ἄτοκα βιβλίων αἰῶνον λείψαντα ἐμμένοντα
ἔτι ἐν οὐκ ὀλίγαις ἀγγλικαῖς σχολαῖς· οἷον ἡ ἀπαξ τοῦ ἐνεσ-
τοῦ τοῖς μαθηταῖς τῆς Ἐκωνοῦ σχολῆς διδομένη ἀδικ τοῦ λη-
στῆος τοῦ διακότου καὶ ἀρπάζειν αὐτῶν τὰ χρήματα κ.τ.λ.
(Ἴδε Missions scientifiques κ.τ.λ. ὑπὸ Lutun.)

(α) Ἀγγ. ἑλλην. ἐκπαίδευτ. 1851.

τὴν ἱατρικὴν, διότι ταύτης μόνος ἡ ἐφαρμογὴ εἶχε λόγον ἐν τῇ κοινωνίᾳ προφανῆ, καὶ ἡ ἀσκήσις ἦτο μᾶλλον ἀνόητος εἰς τοὺς κρατοῦντας. Ἀλλὰ μὴ παρέλθωμεν ἐν σιγῇ τὴν ἀγνὴν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων φιλογενεῖαν, οἵτινες καὶ διδάσκοντες καὶ συγγράφοντες κύριον μὲλμα εἶχον τὴν πατρίδα. Αἱ ἐκείνων μετὰ ζήλου εἰσέχθησαν κατ' ὀλίγον αἱ ἐπιστήμαι ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις, κατεστάθησαν ἐπταίι γραμμάτων καὶ ἐπιστημῶν ἐν Ἰωνίνοις, ἐν Βουκουρεσίοις, ἐν Ἰασίῳ, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Σμύρῃ, ἐν Κυθωνίαις, ἐν Χίῳ, ἐν Ὀδησσῷ ὅθεν τῆς παιδείας τὸ φῶς πάντως ἐμελλε δι' ὑγιεστέρων καὶ ἐθνικωτέρων ἀρχῶν νὰ διαδοθῆ, διὰ τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν ἐν ταῖς καρδίαις φιλογενεῖας φλόγα τὴν ἀγνίζουσαν τὴν ψυχὴν, ἂν μὴ ἐν τῇ καταιγίδι τῆς πανολεθρίας ἐπιδένοντο ἀπαισίως. Ἀλλὰ τὰ περὶ τῶν μεγάλων ἐκείνων σχολῶν τοῦ ἔθνους καὶ τὰ τῆς Ἰονίου ἀκαδημίας τοσοῦτον εἶναι ἀξιόλογα, ὥστε εἶναι ἰδίως ὑπαθέσεως ἔργον. Ἠγέρθησαν δὲ τότε συζητήσεις περὶ γλώσσης καὶ ἐκπαιδεύσεως προεξάρχοντος τοῦ Κοραῆ, τοῦ ἐπὶ μακρὰ ἔτη κατευθύναντος τὸν καλὸν ἀγῶνα. Ὑπο τοιούτων δὲ ἀνδρῶν ἐφιλοπονῆθησαν τότε συγγράμματα ὧν οὐ πολλὰ ἀντάξια παρήγαγον οἱ μετὰ ταῦτα χρόνοι· ἢ τί ἀναλόγως ἀντάξιον δυνάμεθα σήμερον ν' ἀντιτάξωμεν εἰς τὰ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρου, Θεοτόκη, Κοραῆ, Κούμα, Γαζῆ, Οἰκονόμου, Βενιαμίν, Κωνσταντᾶ κτλ., τὸν λόγιον Ἑρμῆν, τὴν εἰκονογραφίαν τοῦ Καπετανάκη;

Τούτων οὕτως ἐχόντων ἡ ἑλληνικὴ διδασκαλία ἐν τοῖς προγενεστέροις σχολείοις ἦτο κυρίως ἡ μόνη πατριος περιωθεισα καὶ ἐστρεφετο μὲν, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐλέχθη (α), τῶν φώτων τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιστήμης, καὶ εἶχεν ὄντως σφόδρα τι ἐμπειρικὸν καὶ δυσμέθοδον καὶ σχολαστικόν, ἀλλ' ὅμως περιεῖχε καὶ σπέρματα ἐθνικῆς ἐπιστήμης καίτοι διεσθαρμύνης· διότι, ὅπως καὶ ἂν εἶχεν ἡ τῶν πατέρων διδασκαλία, κατήρτιζε μαθητὰς πρὸς τὸν ἑλληνα λόγον ἱκανῶς ὀκειωμένους, οἵτινες τὴν ἕξιν τῶν ἑλληνικῶν σκέψεων καὶ αἰσθημάτων κατ' ὀλίγον προσκτώμενοι, εὐκολώτερον κατώρθουν νὰ περιποιήσωσιν εἰς ἑαυτοὺς οὐ μόνον τὴν αἰσθηματικὴν ἀντίληψιν τῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ τὴν φραστικὴν ἐκείνην ἱκανότητα, ἧς δυστυχῶς τὰ παραδείγματα καθ' ἑκάστην σπανιώτερα ἀποδαίνουσιν. Ἐπειδὴ πάντα ἐν γένει τὰ τῶν πατέρων ἀποσκορακίζοντες πρὸς ἄλλην ἐτράπημεν ἀλλοτριωτέραν πρὸς ἡμᾶς ἑδῶν. Διότι ἡ τῆς ἐσπερίας Κυρώπως ἑλληνομάθεια ἀπέθεε σύστημα γνώσεων πολλὰς τινὰς ἐπιστήμας ἀποτελουσῶν· ἀλλὰ πάντα σχεδὸν αὐτοῦ τὰ μέρη πρὸς ἄλλον σκοπὸν, πρὸς ἄλλον ἀνθρώπου κατεσκευάσθησαν. Ὅθεν οἱ ἐκεῖ μαθητευόμενοι δὲν ὑποχρεοῦνται νὰ θεωρῶσι τὴν γλῶσσαν ταύτην ὡς ἐθνικὴν παιδείαν καὶ ὄργανον ἅμα φρασεολογικόν· ἀλλὰ τὸν ἐν αὐτῇ πολυειδῆ πλοῦτον, κατὰ ὁμαφῆρους ἐπιστημονικὰς μορφὰς καρπούμε-

νοι, ὀλίγοι εἰς τὴν αἰσθητικὴν τῆς γλώσσης γνῶσιν ὀθάνουσιν. Ἀντὶ λοιπὸν νὰ ἐφαρμοσθῆ εἰς τὴν παρ' ἡμῶν πατροπαράδοτον ἐμπειρικὴν καὶ αἰσθητικὴν γνῶσιν, προσφυῶς ἡ τεχνικὴ μέθοδος καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ θεωρία, ἡμεῖς τὰ ἡμέτερα ἀπόνως ἀπολέσαντες καὶ περὶ τὰ τῶν λοιπῶν Εὐρωπαίων ἡμιμαθεῖς κατελήφθημεν. Διὰ τοῦτο πικρὰν μὲν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἀναγκασίαν εἶπέ τις τῶν ἡμετέρων (α), ὅτι μετὰ τινὰ ἔτη ἡ Ἑλλὰς δὲν θέλει ἔχει τῆς ἑλληνικῆς διδασκαλίας ὄντως ἐάν τις ἐξαίρεση σεβαστά τινα λείψανα τοῦ παρελθόντος πρὸς τῇ ἐθνικῇ παιδείᾳ τὴν τῶν εὐρωπαίων σοφίαν προσαρμόσαντα, ποῦ εἶναι ἐν τοῖς νεωτέροις οἱ ἔξοχοι τῆς ἑλληνικῆς διδασκαλίας;

Τοσαῦτα προειπόντες οἰκείον φαίνεται νὰ θεωρήσωμεν καὶ τὸν ἠθικὸν χαρακτῆρα ἰδίως τῶν προγενεστέρων σχολείων.

Ἡ κοινωνία ὑπὸ τὸ κράτος βαρβαρίου δουλείας διατελοῦσα ἐν φόβῳ καὶ λαληθότῳ οὕτως εἶπεν ἔξει· ἡ πολυτέλεια καὶ αἱ ἀνάγκαι αὐτῆς ἦσαν ἄγνωστοι· ἡ φιλοδοξία ἐσθρασμένη, διότι πῶς ὁ μηδὲν ἐλπίζων ἔθελε μεριμνᾶ περὶ πολιτικοῦ μέλλοντος, ἐν ᾧ καὶ περὶ τῆς ζωῆς αὐτοῦ δὲν ἦτον ἀσφαλής; ὅθεν ὁ βίος ἐστρέφετο τότε μᾶλλον περὶ τὴν οἰκογενεῖαν· ἡ στοργὴ συνέδεε συνεκτικῶς τὰ μέλη τῆς οἰκογενεῖας καὶ τῆς κοινωνίας καὶ ὡς ἐν μυστηρίῳ πόθοι καὶ ἐλπίδες ἐλευθερίας ἐχαρακτῆρίζον τὸν τότε Ἕλληνα.

Ὁ Ἕλληνα διδάσκαλος ἐθεώρει ἑαυτὸν ὡς ἀπόστολον τῆς θρησκείας καὶ τῆς πατρίδος, περιβεβλημένον ἱερωσύνην τινά· δὲν ἦτο μὲν πολυμαθής, ἀλλ' εἶχε νοῦν ἐμυριθῆ· τοσοῦτον ἦτο πεποιωμένος κατὰ τὸν Ἕλληνα λόγον, ὥστε ἐσκέπτετο ἑλληνιστί· ἔξει ἐν μεγάλῃ λιτότητι· ἡ βιβλιοθήκη αὐτοῦ ἦτο λίαν περιωρισμένη· ὀλίγον ἐν γένει ἐπηρεχόμενος αὐτὸν ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος· αἱ θετικαὶ ἐπιστήμαι ὀλίγον ἦσαν αὐτῷ οἰκείαι· ἀλλὰ πολὺ ἐσκέπτετο αἱ δὲ γνώσεις αὐτοῦ ἀπετέλουν ἀρχαιοπροπές τι καὶ συμπαγὲς ὄλον, οὐ κέντρον ἦτον ἡ πατρίς μετὰ τῆς θρησκείας. Ἐθεώρει τὸν μαθητὴν οὐχὶ ὡς ξένον, ἀλλ' ὡς ἠθικῶς συγγενῆ αὐτοῦ· ὅθεν ἡ σχολικὴ κοινωνία ἀπετέλει ὁμάδα ἀδικάσπαστον καὶ ἐν τῷ μέλλοντι· διότι αἱ ἰδέαι τοῦ διδασκάλου ἐξήσκουν ἐπιρροὴν οὐ τὴν τυχοῦσαν εἰς ὀλόκληρον τὸν βίον τοῦ μαθητοῦ. Εἰς τοιοῦτο λοιπὸν ἦθος, εἰς τοιαῦτα αἰσθηματὰ πρέπει ν' ἀποδώσωμεν, ὡ παρόντες, ἀξιόλογόν τινα τάξιν αἰτιῶν ἐκ τῶν ἐπενεγκουσῶν τὴν ἐθνικὴν ἀνάστασιν· διότι ἡ ἐνέργεια τῶν σεβαστῶν ἐκείνων ἀνδρῶν ἐπὶ τὴν κοινωνίαν ἀνεξωπύρησε τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, ἀνῆψε τὴν φλόγα τῆς φιλογενεῖας τὴν καταναλώσασαν τὰ δεσμὰ τῶν πατέρων.

Ὁ δὲ νῦν διδάσκαλος εἶναι κυρίως ὑπάλληλος, δίψαν ἔχων προαγωγῆς, θαυμῶν, εὐκόλως μεταβάλλων βίου προαίρεσιν, εἶναι μᾶλλον ἀπασχολημένος εἰς τὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου· αἱ δὲ ἀνάγκαι

(α) Ἑλλ.ν. ἐκπαιδ. λογ. 1851. σελ. 18.

(β) Ὁ Γ. Σερβίτις.

κώτου βέποντος εἰς τὴν εὐπάθειαν πολλαπλασιάζον-
ται καὶ ποικίλλονται· τὸ ἀστατον τῆς τύχης του
εὐπανίξει καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς περὶ αὐτόν· ὁ ἐνθου-
σιασμός ψυχραίνεται· ἡ ἀφιλοκαρδὴς ἐκείνη ἐπιμο-
νὴ καὶ ἐπομένως ἡ πρόοδος τοῦ ἔργου χωλαίνει·
διὸ ποικιλία τις καὶ εὐχέρεια μείζων γνώσεων ἢν
ἔχει διατηροῦνται ἐπὶ βλάβῃ τῆς εἰδικότητος του.
Οὕτω λοιπὸν κατ' ὀλίγον ἡ ἰσροσύνη τοῦ ἔργου
μεταβάλλεται εἰς ἐπιτηδεύμα· οἱ δεσμοὶ οἱ συνά-
πταντες αὐτὸν μετὰ τῆς σχολικῆς κοινωνίας καὶ
μετὰ τῆς τύχης τῆς σχολῆς αὐτοῦ ἀποβαίνουσι
καθ' ἑκάστην χαλαρώτεροι· ὁ τῆς ἠθικῆς ἐκείνης
συγγενείας ἐκλείπει· καὶ τὸ μὲν μάθημα ἐκτρέπεται
εἰς ἐπιτηδευματικὸν τι δίδαγμα, ἡ δ' εὐγνωμοσύ-
νη τοῦ μαθητοῦ ἐλαττοῦται.

Ὁ δὲ μαθητὴς (α) τῶν προγενεστέρων σχολείων, ἐν
τῇ οὕτως εἰπεῖν χωρικῆ ἐκείνῃ κατὰ τὴν ἀπλότητα
κοινωνία, ὅσκις ἦτο δυνατόν, κατόκει περὶ τὸν ναόν,
ἐνθα ἡ σχολή, ὡς ἐντινι μονῆ, ἢ ἐν τῇ σχολῇ αὐτῇ,
ὡς ἐν Κωνσταντινουπόλει, Κυθωνίαις καὶ ἀλλαχοῦ·
ζῶν δὲ ἐν λιτότητι καὶ ἀπλότητι ἐλάτρευε τὸν δι-
δάσκαλον αὐτοῦ, οὐδὲ ὅλως ὑπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσ-
μου περισπώμενος· ὅθεν ἦτο μὲν μᾶλλον ἢ νῦν σχο-
λαστικός, ἀλλὰ καὶ δὲν πρέπει νὰ φανταζώμεθα
αὐτὸν ἐπὶ τὸ φορτικώτερον ἔτοιμον νὰ γρονθοκο-
πηθῆ διὰ μίαν περισπωμένην. Ἀσμένως ἐνκαχολεῖ-
το κατὰ τὰς ἀνάσεις αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν
μουσικὴν· ὑπερέτει, ἢ ἐκανονάρχει ἐν τῷ ναῷ, ψάλ-
λοντος πολλάκις αὐτοῦ τοῦ διδασκάλου, ἢ ἀνεγί-
νωσκis περικοπᾶς Ἀποστόλων, Πρόφητων, ἢ ἄλλα
τινα ἐπ' ἐκκλησιαίς ἀναγνώσματα. Ὅθεν οἱ γονεῖς
παιτῶντες εἰς τὸν ναόν καὶ βλέποντες τὰ τέκνα
αὐτῶν οἴονσι νεωκόρους, τοιαῦτα ἐπιτελοῦντα καθή-
κοντα, στενωτέρας τὰς μετὰ τῆς σχολῆς καὶ τοῦ
ναοῦ σχέσεις αὐτῶν ἠσθάνοντο. Τοσαύτη δὲ ἦτον
ἐν γένει ἡ σχέσηis τῆς ἐθνικῆς παιδείας πρὸς τὴν
θρησκείαν, ἐξ ἧς πηγάζει ὁ ὅλως ἐθνικός πᾶρά τῶ
ἑλληνικῷ λαῷ χαρακτήρ τῆς ὀρθοδοξίας, ὥστε
τοῦτο ἐπιμαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ πλήθους ἐκκλησι-
αστικῶν ῥητῶν εἰς τὴν δημώδη γλώσσαν μεταβάν-
των (β), καὶ αὐτὰς ὁ ἱερεὺς ἐκκλείτο διδάσκων.

(β) ΣΗΜ. ΠΑΝΑ. Εἶπομεν ἄλλοτε (Πικιδ. φυλ. 115, σελ. 450
— 451). περὶ τῶν κινδύων οὓς διέτρεχον μὲν ἕνεκα τῆς τυραννίαις
εἰ μαθηταί, καταφρόνουσι δὲ χάριν τῶν γραμμάτων. Πολλαχοῦ τῆ
Ἑλλάδος οὐδὲ κἄν εἰς ζοφερά καὶ κατὰ κλισία σχολαία, ὡς ἐλέ-
γουμεν, ἦτο συγκεληρημένον νὰ φοιτῶσιν, ἀλλὰ τὴν νύκτα ὡς
κλείπεται ἐξερχόμενοι λάθρα μεταβαίνου εἰς τοῦ διδασκάλου. Ἐν-
τιθεὶς καὶ τὸ γνωστὸν ἄτημαπρον τοῦτο·

- « Φιγγοράκι μου λαμπρό,
- « Φεῖξε με νὰ περπατῶ,
- « Νὰ πηγαίνω ἔς τὸ σχολεῖο,
- « Νὰ μαθαίνω γράμματα,
- « Γράμματα, μαθήματα
- « Τοῦ Θεοῦ ποιήματα. »

(α) Π. Ζ. Ἐρῆσαν εἰς τὸ μετὰ φάθου, ἢ εἰς τὸ νῦν
καὶ ἐλ (εἰς τὰ ἔσχατα· διότι τὸ μετὰ φόβου κ.τ.λ. λέγε-
ται τελευταῖον, καὶ διότι τὸ νῦν καὶ αἰεὶ εἶναι ἐν τέλει τῶν τρο-
παίων)· ἀλλ' οὐκ ἦν φωνή, καὶ οὐκ ἦν ἀκρόα-
σις (μάτην περιέμενε)· φρίξον ἦλιν (τρομαρὸν θέματα).

Ἡ ὑπὸ τὰς πτέρυγαις τῆς θρησκείας καλλιέρ-
για τῆς ἐθνικῆς παιδείας παρατηρήθη ἔκπαλαι
οὐ μόνον ἐν ταῖς ἀμετακινήτοις θεοκρατικαῖς
κοινωνίαις τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, ἀλλὰ καὶ ἐν
πολλαῖς χριστιανικαῖς κοινωνίαις, κατὰ τοὺς χρό-
νους μάλιστα ἐκείνους, καθ' οὓς διήρκουν ἔτι τ'
ἀποτελέσματα τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, ἢ καθ'
οὓς συντεταγμένη τις ἱεροκρατία εἶχεν ἀξίωσιν να
κρατῆ καὶ νὰ κατευθύνῃ αὐτὴ πρὸς ἰδίους σκο-
ποῦς, τὰς ἡνίας τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας. Ἀλλὰ
δὲν πρέπει νὰ διαφύγῃ τὴν προσοχὴν ἡμῶν ὁ ὅ-
λως διάφορος χαρακτήρ τῆς ἐνώσεως τῆς θρησκείας
καὶ τῆς ἐθνικῆς παιδείας ἐν τῇ τῶν πατέρων
κοινωνίᾳ· διότι ἡ ἐκκλησία συντρέχουσα τὴν δε-
δουλωμένην κοινωνίαν ἐσωζε τὴν κίεωτὸν τῆς ἐ-
θνικῆς παιδείας, καὶ διέδιδε τὰ φῶτα αὐτῆς
εἰς οὐδὲν οὔτε πολιτικόν, οὔτε κληρικόν ἴδιον
σκοποῦσα καὶ ἀντίθετον τῇ κοινωνίᾳ συμφέρον, θεω-
ροῦσα μάλιστα τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν ὡς ἀδελ-

διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων (προσποιεῖται διότι
φοβεῖται)· ὁ δὲ παράνομος Ἰουδαὸς οὐκ ἠδου-
λήθη συνιέναι (ἐνέμεινε εἰς τὸ κακόν)· ἄρον ἄρον
σταύρωσον αὐτόν, (διὰ τῆς βίας). Κύριε ἐλέη-
σον, εἶναι τοῦτο; (ἀπορῶ)· προηγοῦνται τὰ ἀ-
ναστασιμα (προηγούνται οἱ προϊστάμενοι, προτάσσονται
τὰ οὐσιώδη)· ὁ δὲ τόπον τῆ ὁργῆ (παραχώρησον τῷ κλη-
ρῷ)· ἔρχου καὶ ἴδε, ἢ γέσσασθε καὶ ἴδετε (δο-
κίμασον τὰ λεγόμενα)· εἶρεν ὁ Φίλιππος τὸν Να-
θαν ἀνὰ ἡλ (εἶρεν ὁμοιον αὐτῷ)· Θεοῦ Κύριε, φυλακὴν
τῷ στόματί μου (σίγησον). καὶ ἔσται ἡ δευ-
τέρα πλάνη χειρῶν τῆς πρώτης (τὸ ἐπόμενον
σφάλμα ἔσται χειρῶν)· ἔχουσι τὴν γνῶσιν οἱ φύλα-
κες (φροντίζουσιν οἱ ἔχοντες συμφέρον)· ἀνθρώπους καὶ
κτῆνη σῶσον, κύριε (εὐχῆς τις ὁ ἀνὴρ)· εἶπε καὶ
ἔγενετο (ταχέως ἐτελέσθη)· ἔπειτα τὸ ποτῆριον (ἐπαθε
πικρὸν δυστύχημα)· ἐλόγησον, πᾶτερ (ἄρχισον). Κύριε,
πλήθυνον τὸν θυμόν σου (τὸ ἐρχόμενον καλὸν εἶνε
ἢ αὐτότη)· τὰ κῶλα ἐν τῇ ἐρήμῳ (ἐτελείωσθε μικρῶν
οἰκείων) ἔκαμν τὸν εἶκόν του γῆς Μαδιάμ (τὸν κατέ-
στρεψαν)· κ.τ.λ. κ.τ.λ. Πολλὰ δὲ τῶν ῥητῶν τούτων εἶνε ἀ-
στασιώτερον ἐφρημασμένα· εἶνε ψῶρα καὶ τῶν γονεῶν (ὡς
Ἰωάννου καὶ τῶν γονεῶν) φυλακίαις τὸ ἀνάγνωσμα· ὡς
Ἰησοῦ τὸ ἀνάγνωσμα· τὸν ἔδοσε (ἔδωκεν) τῶν παθῶν του
τὸν τάραχον (τὴν ἐρῆσιον πολὺ)· ἐπὶ ξύλου κρε-
μάμενος (τυμῆς, ἀπορός)· Ἰσοαία χόρευε καὶ
παρθένος χεῖρετε κ.τ.λ. κ.τ.λ. Ἔλεος πολλῶν
ῥητῶν διαστράφη ἢ χρεῖται ὑπὸ ἀρελοῦς τινος ἀμαθείας· εἶον· ἔ-
καμν τὸ ἀνάστα ὁ Θεός (ταρχήν)· ἐπέρισον ζεῖον
χαριστάμενος (εὐθύμως)· ξύλω τὸν Ἀδάμ (κα-
τάραξ ἐλυτρώσω, ῥῆπισον αὐτόν). φθάνει καὶ
ὀπερῶσῶται (εἶναι ὑπερίκων) κ.τ.λ. κ.τ.λ. Ἐν οὐ-
δεμίᾳ δὲ χριστιανικῇ δημώδει γλώσσῃ περιῆλθε τοσοῦτον πλῆθος
ἐκκλησιαστικῶν ῥητῶν· μάλιστα φερρεῖσιν ἀπικνοῦμεν τινὰ εἰς τὸν
γαλλικὴν γλώσσαν τοῦ λαοῦ, εἶον· il est connu comme Basileus
à la passion (εἶναι περιόκουτος)· il est trouvé comme ma-
gnifique à vèpres (ἄρκεδῖος)· il lui a parle à l'issue (γρῆρε
issue) de la messe κ.τ.λ. Ἀλλὰ καὶ σχολικαί τιναί ῥήσεις εἶ-
χαν περιέλθει εἰς τοῦ λαοῦ τὸ στόμα, εἶον· δὲν ἐβγαίνει
νόημα (ἀκατάληπτον τὸ χωρίον, δὲν ἐννοεῖται τοῦ λέγοντος
ὁ σκοπός)· ἦγουν, ὁπλαθῆ ἄρα, λοεπῶν (ψυχῶ-
ν γνητὰ λείψανα) καὶ τὸ κκεῖφατον Ζ. κ.τ.λ. κ.τ.λ.

φὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς. Ὡς ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Χρυσόστομος, ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Πλάτων συναπτονται ἐν τῇ ἐγκυκλοπαιδείᾳ τοῦ Πατοῦσα, ὡς μεταξὺ ἁγίων ἀγιογραφεῖται ἐν τοῖς ναοῖς ὁ Σάλων, ὁ Χίλων, ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πλούταρχος κ.τ.λ. διότι αἱ εἰκόνες τῶν ἀνδρῶν τούτων ὄντως ἀνάκεινται πολλαχοῦ ἐν τοῖς ναοῖς· οἷον ἐν τῷ νάρθηκι Πανακτίας τῆς Πορταΐτισης ἐν τῇ τῶ Ἱδύρων μονῇ ἐν Ἀθῶνι. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἐρημιεὶα τῆς Ἱωγραφικῆς Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ τῶν Ἀγράφων τῆς Θεσσαλίας, διδάσκει ποῦ καὶ πῶς νὰ ἀγιογραφῶνται ἐν τῷ ναῷ οἱ ἀρχαῖοι σοφοί. Ὅπως δὲ δικαιολογηθῆ ἡ παρουσία αὐτῶν, τὸ κεφάλαιον ἐπιγράφεται *Ἕλληνας φιλόσοφοι προειπότες τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Χριστοῦ (α)*.

Οἱ πρεσβύτεροι πρὸ πάντων τῶν ἐλληνικῶν σχολείων περικαιόμενοι τότε ὑπὸ φιλογενεῶς καὶ εὐσεβοῦς ζήλου δὲν ἐθεώρουν τὸ ἔργον ὡς πάρεργον αὐτοῖς ἐπιθεβλημένον βᾶρος, οὔτε ὡς ματαίαν τινα θεραπευτικὴν τῆς φιλοδοξίας των τιμὴν· ἀλλὰ φοιτῶντες εἰς τὰς σχολὰς καὶ ἴδιον ἐκυτῶν χρέος θεωροῦντες τὴν προαγωγὴν αὐτῶν, ἐμερίμων, ἐνεψύχουν τοὺς μαθητὰς, ἐτίμων τοὺς διδασκάλους, ἐφείλκων ὑπὲρ τῆς σχολῆς καὶ τῶν πενεστέρων μαθητῶν τὴν συνδρομὴν καὶ τὴν προστασίαν τῶν πλουσιωτέρων· οὔτοι δὲ ἐνθουσιῶντες ἀνέδειξαν φιλογενεῖας καὶ φιλομουσίας παραδείγματα ἅτινα μέλλουσι νὰ τιμῶσι τὴν ἐλληνικὴν κοινωνίαν ἐνόσω πάλλουσιν εὐαίσθητοι καρδίαι. Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα συνορεῖν τις ἤθελεν ὑποθέσει, ὅτι ἡ πατρις, τὸ προσφιλὲς ἐκεῖνο ἀντικείμενον τῆς λατρείας τῶν πατέρων, ὑπῆρχε μᾶλλον ἐν δεδουλωμένῃ τῇ Ἑλλάδι ἢ ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ. Ἀλλὰ χάριτι θεῆς εἰς πολλοὺς καὶ τῶν ἐντὸς καὶ τῶν ἐκτὸς μάλιστα ἡμογενῶν, παρ' οἷς ἀγνὴν τηρεῖ ἔτι τῆς πατρίδος τὴν ἰδέαν ὁ διακαὴς αὐτῆς πόθος, παρὰ τοῖς πλουσίοις μάλιστα τοῦ ἔθνους, ἡ εὐγενὴς ἐκεῖνη παράδοσις τῆς ἐνθέζου καὶ εὐεργετικῆς φιλογενεῖας περισώζεται ἔτι ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πατρίδος.

Ὁ δὲ καθ' ἡμᾶς μαθητὴς, μεταβληθειῶν ἤδη πασῶν σχεδὸν τῶν σχέσεων τοῦ βίου αὐτοῦ, τοῦ ἀπὸ χωρικοῦ οὕτως εἰπεῖν μεγαλοπαλιτικοῦ γενομένου, ἐν μὲν τῇ σχολῇ σήμερον εὐρίσκει μείζονα ποικιλίαν γνώσεων καὶ θεωριῶν καὶ μεθόδους ἐν γένει δοκιμωτέρας· ἀλλὰ δὲν εὐρίσκει δυστυχῶς τὴν ἐλληνομάθειαν ὡς ἐθνικὴν παιδείαν, οὔτε τοὺς δεσμούς ἐκείνους τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀποσιώσεως· τῶν δὲ θρησκευτικῶν καθηκόντων ἡ ἐκπλήρωσις παρεκκλίνει κατ' ἄλιγον εἰς τὸ ἐξωτερικώτερον. Ἐκτὸς δὲ τῆς σχολῆς εὐρίσκει ἀπειροὺς καὶ πολυεῖδεις περισπασμούς ὅλως ἀγνώστους εἰς τοὺς πατέρας. Ἀποβλέπων λοιπὸν εἰς τὴν εὐπάθειαν, τὴν ἐπίδειξιν, τὴν ματαιοσπουδίαν ἀποκτᾷ χαρακτῆρα

(α) Παράδειγμα ἀνάλογον ἐν τῇ Ἱσπανίᾳ Εὐρώπῃ ἐν καὶ μόνον ἀπαντᾶται ἐν τῇ ἐν Ὀλλμῇ τῆς Βυρτεμβέργης μητροπόλεως (Idee mannes) d'Iconographie chretienne, par Didgen etc. 151.)

ἦττον ἐστηριγμένον καὶ σταθερόν. Ἡ ἀνάγνωσις τῶν μυθιστορημάτων καὶ ἄλλων ἀσκόπων βιβλίων, παρέχει εἰς αὐτὸν ἴδιόν τινα χρωματισμὸν, πνευματικὴ ψυχρότης καὶ ἀδιαφορίας καὶ ἀνάπτυξιν τινα νοερὰν οὐχὶ πάντοτε ὑγιᾶ, πρὸς βλάβην πολλακίς τῆς μετριοπροσύνης αὐτοῦ. Ἔχων δὲ πρῶτον τινα πείραν ψυχραίνουσιν παρκαίρουσιν τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἀπεθαίνει μᾶλλον σκεπτικὸς καὶ ζητητικὸς καὶ φιλόδοξος. Ἐνθὺ δὲ τὰ μέσα τῆς παρεκτροπῆς αὐτοῦ πολλαπλασιάζονται, οὔτε ἡ κατ' οἶκον, οὔτε ἡ ἐν τῇ σχολῇ, οὔτε ἡ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἠθοποιὸς ἐπαγρύπνησις αὐξάνει ἀναλόγως· ὅθεν φέβος πολὺς ἐπικειται μήποτε δωρεὰν ἀπολεσθῶσιν αἱ πατροπαράδοτοι αὐτοῦ ἀρεταί.

Γνωστὸν εἶναι, ὅτι πάσης πολιτικῆς ἐπαναστάσεως προηγείται ἠθικὴ τις μεταβολὴ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου· οὕτω καὶ τῆς ἡμετέρας παλιγγενεσίας προηγῆθη θαυμασίως τις διέγερσις τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, διακαὴς τις πόθος παιδείας καὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας. Ἐκαστος λοιπὸν τότε τῶν διδασκάλων, τῶν λογίων ἢ συγγραφέων ἐζήτει παντὶ σθένει νὰ συνεισφέρῃ τὸ κατὰ δύναμιν εἰς τὴν ἀνάστασιν τῆς πατρίδος, ἣν παντὶ σθένει συνεπέσπυδεν ὁ κληρὸς. Τοσοῦτον δὲ συνήθεις εἶχον ἀποβῆ αἱ περὶ γλώσσης καὶ διδακτικῶν μεθόδων συζητήσεις, ὥστε σπανίως ἐξεδίδετο σύγγραμμα οὕτινας ὁ πρόλογος δὲν μετεῖχεν αὐτῶν (α). Ὁ Κοραῆς, ἡ σεβαστὴ ἐκεῖνη εἰκὼν τῆς φιλοπατρίας καὶ φιλομουσίας, ὡς πατριάρχης τῶν λογίων τοῦ ἔθνους, τὰ σαθρὰ τοῦ παλαιοῦ οἰκοδομήματος θεμέλια ὑποσκάπτων, μετὰ ζήλου, ἠγωνίζετο νὰ εἰσαγάγῃ ἐν τοῖς σχολείοις μεθόδους συμφωνωτέρας πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ· ὅλοι δὲ κατόπιν αὐτοῦ οἱ λόγοι κατεφέροντο κατὰ τῶν καθεστῶτων.

Τότε ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν ἐπεκράτησαν τρεῖς συστήματα· οἱ μὲν θεωροῦντες τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν ὡς ζῶσαν, πεποιομένοι κατὰ τὸν ἑλληνα λόγον, ὡς ὁ ἀοίδιμος Δούκας, ὄνειροπολοῦντες τὴν ἀνάστασιν αὐτῆς, ἀλλὰ λησμονοῦντες, ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι ἔκφρασις κοινωνίας καὶ ὅτι κατὰ τὰς φάσεις αὐτῆς κατ' ἀνάγκην μεταβάλλεται, ἐγνωμάτευον ἀκρατῶν χρῆσιν τῆς ἀρχαίας, καὶ καταφρονοῦντες τῆς λαλουμένης κατεφέροντο κατὰ τῶν τάναντία φρονοῦντων, ὡς ὁ μακαρίτης Κοδρικᾶς. Οἱ δὲ θεωροῦντες τὴν ἀρχαίαν ὡς ὅλως νεκρὰν ἠσπάζοντο τὴν ἀγορείαν γλῶσσαν, καὶ αὐτὴν τὴν ὀρθογραφίαν πολλακίς ἐκ συστήματος ἀμελοῦντες, λησμονοῦντες καὶ οὔτοι, ὅτι ἡ γλῶσσα, ὄργανον οὖσα ἰδεῶν, δὲν δύναται νὰ ᾖ αὐτὴ ὡς πρὸς τὸν ἀπαιδευτὸν καὶ ὡς πρὸς τὸν λόγιον· καὶ ὅτι ἡ χυδαία γλῶσσα εἶναι κατὰ τόπους διάφορος, ὥστε ἀνάγκη ἦτον ἀφρευκτος ἡ τοπικὴν τινα διάλεκτον νὰ παραδεχθῶσιν, ἢ παράδοξόν τι κράμα πασῶν τῶν διαλέκτων νὰ κατασκευάσωσι· τούτων δὲ οἱ ὀπαδοὶ ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἱκανῶς ἀστοιχείωτοι κατὰ

(α) Πλὴν τῶν ἄλλων καὶ αὐτὸ τὸ λεξικὸν Γρηγορίου τοῦ Ζακλίκογλου περιέχει μακρὴν περὶ γλώσσης πρόλογον.

τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν. Οἱ δὲ τέλος τὴν μέσσην μεταξὺ δύο ὑπερβολῶν βυθίζοντες ἐπέστρενον βραχυστάτην ἐπανόρθωσιν τῆς λαλουμένης ὡς γλώσσης διὰ τῆς ἀρχαίας, καταδεικνύοντες τὸν ἀρετικὸν μακκρωτισμὸν, ἢ χυδαῖσμὸν τῶν ἐναντίων. Ταύτης δὲ τῆς αἰρέσεως ἐξῆρχεν ὁ Κοραῖς ἔχων περὶ ἐαυτὸν ζήλωτάς καὶ θιασώτας πάντας τῆς προόδου τοῦς λογίους· ὅθεν ἡ φιλολογικὴ ἐκείνη πάλιν εἶχεν ἐκτραχηλισθῆ μέχρῃς ἀτοπημάτων. Ἀλλὰ τέλος οἱ περὶ τὸν Κοραῖν ἐπεκράτησαν εὐκόλως, διότι ἠσπάζοντο σύστημα λογικὸν καὶ ἐπιδεκτικὸν προόδου, ὡς ἐράνη ἐκ τῶν πραγμάτων· διότι ἡ γλῶσσα ἐκτοτε τόσον προώθησεν, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Κοραῖς πρὸ πολλοῦ εἶναι ἐκπρόθετος· καὶ ὁ αὐτὸς πολλάκις συγγραφεὺς, τὸ δεύτερον ἐκδίδων, ἀναγκάζεται νὰ διορθώσῃ τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ.

Ἡ αὐτὴ διχογνωμία, ὡς ἔφρασις δύο ἀντιθέτων κοινωνικῶν προαιρέσεων, ὧν ἡ μὲν εἰς τὰ καθεστῶτα ἐμμένονσα ἀνέτρεχε μᾶλλον εἰς τὸ παρελθόν, ἡ δὲ τὰ μὴ καλῶς κείμενα μετακινούσα ἀπέβλεπε μᾶλλον εἰς τὸ μέλλον, ἐπεκράτει ἐπομένως· καὶ ὡς πρὸς τὰ σχολεῖα· ὅθεν τὰ μὲν, οἷον τὸ τῆς Πάτριου, τὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κ. τ. λ. οὔτε μεταβολὴν μεθόδου, οὔτε εἰσαγωγὴν νέων γνώσεων ἀσμένως ἐδέχοντο· τὰ δὲ, οἷον τὸ τῆς Σμύρνης, τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Χίου, τὰς νέας ιδέας ἀσμένως ἀποδεχόμενα εἰς τὴν τελειοποίησιν τῶν μεθόδων πρόθυμα ἦσαν. Καὶ ἐκ τῶν διδασκάλων λοιπὸν οἱ μὲν τὰ τῆς Ἑσπερίας Ἑυρώπης ἄκρατα εἰσῆγον, οἱ δὲ λιπαρῶς τοῖς καταπραχθέντοισι ἐπέκειντο. Τὴν μέσσην τέλος μεταξὺ τῶν δύο τούτων ὑπερβολῶν ἐκδίδοντες· ἄλλοι τινὲς τὰς μὲν παρὰ παραδότους μεθόδους νὰ τελειοποιήσωσιν ἐσκεύασαν, εἴτι ἐκφυλισθὲν ἀποξένους καὶ εἴτι καλὸν ἀνευ βίας εἰσάγοντες, τὴν δ' εὐρωπαϊκὴν ἐπιστήμην οἷον εἰ ἀλλοιζόντες. Τούτων δὲ προεξῆρχεν ὁ πολὺς Λάμπρος ὁ Φωτιάδης, ὁ τῆ πατρίδι πολὺ λάσυνεγκῶν, οὐχὶ διὰ συγγραφῶν, οὐχὶ διὰ συζητήσεων, ἀλλὰ μάλιστα διὰ τῆς διδασκαλίας, ὅς ἦς ἐνετύπωσε τὰς ὑγιεῖς αὐτοῦ ἀρχὰς εἰς γενεάν τινα ἀξιολόγων διδασκάλων.

Τοιοῦτός τις ἐγγλιματισμὸς τῆς Εὐρωπαϊκῆς σοφίας, τελειοποιῶν ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ μὴ καθαιρῶν τὰ καθεστῶτα, εὐκαταῖον θεοκρίτως ἦτο νὰ συνεχισθῆ· ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ αἱ φιλολογικαὶ ἐπαναστάσεις ὑπερακοντίζουσι πολλάκις τὸν σκοπὸν· ὅθεν τὰ λείψανα τῆς ἐθνικῆς ἐμπειρικῆς σχολῆς, κατὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν παικίλιαν τῶν γνώσεων ἐλαττούμενα, παρεγνώρισαν πολλάκις τὴν ἐκ τῆς Ἑσπερίας σοφίαν. Οἱ δὲ ταύτης μετασχόντες παρεγνώρισαν πολλάκις τὴν ἐθνικὴν παράδοσιν· ὥστε ἀντὶ ἐν Ἑλλάδι νὰ τελεσθῆ ἡ ποθητὴ συγχώνευσις τῶν δύο τούτων ἀναγκαίων στοιχείων, ἐπανηγηρίσθη ἐξ ἐναντίας τὸ διαζύγιον τῆς παλαιᾶς ἀπὸ τῆς νέας γενεᾶς τῶν διδασκάλων· τὸ δὲ κακὸν ἐγένετο μάλιστα ἐπαίσθητόν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἑλληνικῆς, ἥτις ἐνῶ ἐδιδάσκετο ὡς ὅπως ζῶσα, διδά-

σκειται σήμερον ὡς ὅπως νεκρά· Ποῦ εἶναι τὰ ἐμμετρα ἐκεῖνα γυμνάσματα τῶν πατέρων; ποῦ τοῦλάχιστον ἡ εὐχέρεια περὶ τὴν ἑλληνιστὶ ἐκθεσιν ἰδεῶν, ἔστω καὶ καθ' ὅσον μόνον ἀπαιτεῖται εἰς ἐρῆθην ἀντίληψιν τῆς λογοτεχνίας τῆς νεωτέρας ἡμῶν γλώσσης; Ὑπερβολὴν λέγομεν, ἀν καταδεικνύωμεν καὶ γυναικας Κωνσταντινοπολίτιδας φερειπαῖν, αἰτινες ὑπὸ παλαιότερων διδχθηταῖ διδασκάλων ἑλληνίζουσι τὸ φρόνημα καὶ τὴν γλῶσσαν μᾶλλον ἢ πολλοὶ διδάσκαλοι (α) ;

Ἄλλ' ἔτι μ' ἐλέγξῃ τις ὡς μεθ' ὑπερβυλλούσης πτοργῆς λατρεύοντα τὸ παρελθόν, ὑπὸ νεστορείου τινος αἰσθήματος ἀκαίρως κατεχόμενον, καὶ ὡς εἰς χρυσῶν αἰῶνα εἰς τὴν παρερχομένην γενεάν ἀτανίζοντα τὸ βλέμμα. Καὶ τὸ αἶσθημα τοῦτο τόσον εἶναι φυσικὸν εἰς τοῦς προεχίνοντας τὴν ἡλικίαν, εἰς τοῦς συλλόγους μάλιστα τῶν γερόντων τοῦς προεσταμένους ἐν πολλαῖς καὶ γεωργικαῖς καὶ νομαδικαῖς κοινωνίαις τῶν ἀρχαίων, ὥστε καθόλου θεωρούμενον δύναται ἐν μέρει νὰ ἐξηγήσῃ τὴν τοσοῦτον ἐν γένει διαδοθείσαν ιδεάν εὐδαιμονοστέρου παρελθίντος αἰῶνος εἰς τὸν βίον τῆς ἀνθρωπότητος. Ἄλλ' ὅχι· τὸ παρελθόν βεβαίως καλὸν δὲν ἦτο· ἤρμοζε δὲ μόνον εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, σχεῖσιν ἔχον πρὸς τὴν ἐν δουλοσύνη καὶ τρόμφῳ ζῶσαν ἐκείνην γενεάν τῶν μυχτύρων· καλὸν δὲν ἦτο, σπεύδομεν νὰ τὸ ἐπαναλάβωμεν, διότι ὁ ἔπαινος τοῦ παρελθίντος εἶναι ἀποτρόπαιον ὄργανον εἰς τὰς χεῖρας τῶν βουλομένων νὰ συκοφαντήσωσι τὸ παρόν. Τίς δύναται νὰ ποθήσῃ τοῦς χρόνους ἐκείνους; σκότος ἀκαθάρτης ἐπισκίαζε τὸν νοῦν· ἐπίστημοι λόγιοι ὠνόμαζαν τὸν πύργον τοῦ Κυβήστου σχολεῖον τοῦ Σωκράτους (β) ! ὁ Σέργιος ἔγραψε κατὰ τοῦ συστήματος τοῦ Κοπερνίκου· καὶ αὐτὴ ἡ ἀπλότης τῶν ἡθῶν εἶχε τι τῆς παιδικῆς ἡλικίας· διότι ὅταν αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις ὡσι λίαν περιορισμέναι, καὶ οὐδὲν προόδου στάδιον ἐπισημνῆται, πάσις ἐκλειπούσης φιλοδοξίας, ὁ λαὸς ὡς ἐν τροχῷ βεβῆται τὴν πεπτημένην· ὅθεν οὐδὲν γενναῖον οὔτε ἐννοεῖται, οὔτε κατορθοῦται. Ἀλλὰ καὶ ὀφθαλμοὶ μήποτε ἐπανέλθῃ τὸ παρελθόν οὐδεὶς ἐπίκειται· διότι ὑπέρτατος νόμος τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας εἶναι ἡ κίνησις· ὅθεν σήμερον τοσαύτη ἤδη τοῦ παρελθόντος λήθη ἐπεγένετο, ὥστε οὐ μόνον τὰ ἐν αὐτῷ κακὰ ἀμετακλήτως παρελθόν, ἀλλ' ἴσως δυστυχῶς καὶ τὰ ἐν αὐτῷ καλὰ.

Ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀναπτυχθεὶς καὶ διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ τελειωθείς, εὐρύτερος καὶ τελειότερος πάντων τῶν προηγησαμένων, ἀδελφοποιῶν τὰ ἔθνη καὶ τὰ άτομα, ἀφομοιοῖ αὐτὰ, ἐξαλειφομένων τῶν μερικωτέρων χαρακτήρων. Ὅθεν παντὶ ἔθνει, εἰσερχομένῳ εἰς τὸν κόλπον τῆς εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας, ὡς ὄρος ἐπιβάλλεται ἡ ἀπώλεια τῶν τοπικωτέρων καὶ

(α) Εἶδον κατὰ τύχην ὡς εὐθὺς πασχάλια, ἐφ' ὧν διὰ βελόνης ἦσαν κεκαρπημένα ἱαμβεῖα ἱκαῶς ἐντυχῆ καὶ φιλώκεα καὶ τοιαῦτα ἴσως συνήθη.

(β) Turcogr. σελ. 461. κλ.

μερικωτέρων χαρακτήρων· διότι γενικώς, επικρατούντων τῶν μερικῶν, δὲν τελεσιουργεῖται πᾶν δ' ἔθνος ἄλλως βουλευόμενον καταδικάζει ἐαυτὸ εἰς σινικήν τινα ἀπομύωσιν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀφομοίωσιν ταύτην μεγίστη ἀπαιτεῖται φρόνησις καὶ προσοχή, διότι πολλάκις ἀντὶ τῶν κακῶν μόνων συναποβάλλονται καὶ τὰ καλά, καὶ ἀντὶ τῶν καλῶν, ὑπεισάγονται δοκοῦντα καλά. Τούτων οὖτος ἐχόντων, ἐνεργότερος βίος ἐπελθὼν εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν, μὴ δυναμένην τοῦ λοιποῦ νὰ ἐμμένῃ εἰς τὴν πολιτικὴν ἐκείνην νάρκην τῆς τουρκοκρατίας, ἤνοιξεν εὐρύτερα προόδου στάδια. Ἀλλ' ἡ ἡμετέρα κοινωνία ὁμοιάζει πρὸς ἀπειρον παῖδα ἐξεληθόντα τῆς πατρῴας κόμης καὶ αἰφνης ἐμπεσόντα εἰς μεγάλου πολιν, ἄνυσυ ὁδηγοῦ εἰς πολυεῖδεις κινδύνους ὑποκειμένον· οἱ δὲ νόμιμοι αὐτοῦ κηδεμόνες δὲν εἶχον πάντοτε τὴν ἀναγκαίαν οὔτε γνώσιν, οὔτε δύναμιν νὰ ποδηγετήσωσιν αὐτὸν ἀσφαλῶς. Ὅθεν καὶ ὡς πρὸς τὰ τῆς παιδείας, διεδόθη μὲν αὕτη κατὰ πολλῶν μείζονα ἑκτασιν ἢ δημοτικῆς ἐκπαίδευσις ἤδη εἶναι ἰκανῶς ἐκτεταμένη, ἡ μέση ὀργανωζομένη, καὶ ἡ ἀνωτέρα τὸ πρῶτον ἐν Ἑλλάδι ἐγκαθιδρυμένη, τὰ δὲ ἐπιστημονικὰ μέσα ὅσμηραι πολλαπλασιάζονται. Ἀλλὰ δι' αὐτὰ ταῦτα ἡ ἐκπαίδευσις, ὡς εἶκος, εἶναι ἥττον βιβλία, καθ' ὅταν μάλιστα ἀφορᾷ τὴν ἑλληνικὴν, διότι πᾶν τὸ ἐκτεινόμενον σμικρύνεται κατὰ βῆθος. Εἶθε λοιπὸν πρὸς τῆ ποικιλίᾳ τῶν γνώσεων καὶ τὴν ἐμβρίθειαν τῶν προγόνων καὶ τὴν εὐσέβειαν τῶν πατέρων προσλαθόντες, ἀναδειχθῶμεν οἱοὶ ἐκείνοι ἦυχοντο καὶ ἡ πατρίς προσδοκᾷ καὶ τὸ μέλλον ἡμῶν ἀπαιτεῖ!

Πολυτίμους πρὸς τούτοις ἀρετὰς ἐκληρονόμησεν ἡ παρούσα γενεὰ παρὰ τῶν πατέρων αὐτῆς· τὰ συγγενικά καὶ στοργικά ἐν γένει αἰσθήματα εἶναι πολλῶν μᾶλλον ἀκμάζοντα παρ' ἡμῖν, ἢ παρὰ τοῖς μᾶλλον πεφωτισμέναις κοινωνίαις· ἀδελφός π. γ. ἢ ἄλλος τις συγγενής, ὄρφανὰ ἀνατρέφων καὶ ὑπὲρ αὐτῶν θυσιάζομενος καὶ κκουχούμενος, εἶναι ὄχι σπάνιον φαινόμενον· τὸ δὲ κάλλιστον, ὅτι εἰς ἡρωϊκῆς πολλὰκις τῶ ὄντι ὑποδαλλόμενος θυσίας, θεωρεῖ ἀγογγύστως τὸ πρᾶγμα ὡς σὺνήθη. Τίς δύναται τέλος ν' ἀρνηθῆ τὴν μοναδικὴν ὄντως φιλομαθίαν τὴν τὸν νεώτερον Ἕλληνα ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος χαρακτηρίζουσαν; τὴν ἀκόρεστον ἐκείνην δίψαν τοῦ εἰδέσθαι, τὴν καθ' ἑκάστην ὑπ' ὀψιν ἡμῶν ἀναδεικνύουσαν πράξεις αἰτινες ἀλλαγῆ μετὰ κρότου ἤβελου τύχει τοῦ νενομισμένου βραβείου τῆς ἀρετῆς, παρ' ἡμῖν δὲ μόλις παρατηροῦνται, τὸσόν φαίνονται σὺνήθη!

Μηταξὺ λοιπὸν εἶναι ἡ φωνὴ τῆς μομφῆς καὶ τῆς ἀπελπισίας· διότι συνορῶντες, ὅτι ἂν αἱ ἑλληνικαὶ κυβερνήσεις δὲν εἶχον προλάβει νὰ συλλέξωσι τὴν ἀναγκαίαν ἐκ παραδόσεως πείραν, ὡς λίαν περιττώμεναι ὑπὸ τῶν πολιτικῶν περιπετειῶν, δὲν ἠδυνήθησαν πάντοτε πάντα νὰ πράξωσι τὰ καλά, οὐδεὶς ὅμως εὖ φρονῶν δύναται νὰ παραγνωρίσῃ τὴν φιλομουσίαν αὐτῶν τε καὶ τῶν βουλευτικῶν σω-

μάτων ταῦτα συνορῶντες, λέγω, καὶ τοὺς εἰς βελτίωσιν τῶν παρόντων νῦν καταβαλλομένους ἀγῶνας ἀδικίως εἰσέλπιστοῦμεν πρὸς τὸ μέλλον.

Ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἐλπίζόμενα δὲν πρέπει παρὰ τῆς κυβερνήσεως μόνης νὰ προσδοκῶμεν· διότι εἰς πλείστα ἀπαιτεῖται πρὸ πάντων τῶν πολιτῶν ἡ σύμπραξις. Ἡ ἀτέλεια τῆς παιδεγωγίας φερρεῖται εἶναι κατὰ πολὺ ἔργον τῆς κατ' οἶκον ἀγωγῆς, ἥτις ἐν γένει οὔτε κατάρτισθι, οὔτε ἠδύνατο εἶναι νὰ κατάρτισθῃ προσπρόκτως· καὶ ὅμως ἡ πρόοδος αὐτῆς εἶναι ἀρνηκὸς εἰς εὐημερίαν καὶ τῶν σχολῶν καὶ τῶν πολιτῶν. Ἐνθεν λοιπὸν πηγάζουσι βιβρέε καθέκοντα εἰς τοὺς γονεῖς, νὰ ὦσιν ἀγρυπνοὶ περὶ τῶν ἰδίων τέκνων, ἢ δὲ στοργῆ νὰ μὴ ἀναγκάζῃ αὐτοὺς νὰ ὑποκατακλίνωνται εἰς τὰς ὀρέξεις αὐτῶν· ἀλλ' ἀκριβεῖς ὄντες τηρηταὶ τῶν ἀρχῶν δι' ὧν εὐοδοῦται ἡ ἀγωγή, νὰ τακτοποιῶσι τὸν βίον τῶν παιδῶν, ἀπαιτητικοὶ εἰς τὰ πρακτέα γινόμενα, ν' ἀποκόπτωσι πρὸ πάντων αὐτὰ ἀπὸ τῶν ἀφορμῶν τοῦ νὰ ἐλέπωσι καὶ ν' ἀκούσωσι παρατρέγωδα, οἷα τὰ ὄχι πολλὰ σπάνια ἀξιώματα, τὸ ψεῦδος εἶναι τὸ ἄλας τῆς ἀληθείας, ἡ ἀσέβεια πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ πλησίου, καὶ μάλιστα νὰ καλλιεργῶσιν εἰς τὰς ἀπαλὰς αὐτῶν καρδίας τὰ θρησκευτικὰ αἰσθήματα, τὴν ἐδραίαν πάσης καλῆς ἀγωγῆς ἔασιν.

Ἑμεῖς δὲ, ὦ φίλτατοι παῖδες τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐκπαιδευτηρίου, ἀκούσαντες, πόσων ἀγαθῶν εὐμοιρεῖτε, ὧν ἐστεροῦντο οἱ πατέρες ἡμῶν, εὐγνωμονεῖτε πρὸς τὸν Δοτῆρα παντὸς ἀγαθοῦ, τὸν ταῦτα ὑμῖν παρασχόντα· εὐγνωμονεῖτε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, διότι ἐκείνων αἱ θυσίαι καὶ αἱ ἀρεταὶ ταῦτα ὑμῖν σήμερον παρεσκεύασαν. Μὴ καταφρονῆτε τοὺς διδασκάλους τῶν πατέρων ὑμῶν, ἐπαιρούμενοι ὅτι πλείονα ὑμεῖς μακθάνετε· διότι οὐχὶ ἡ μείζων τῶν γνώσεων ποικιλία, ἀλλ' ἡ βιβλία περὶ τῶν ἐγνωσμένων σκέψις μαρτυρεῖ τὴν δύναμιν τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ. Ἄν δὲ ὁ μαθητὴς σήμερον γινώσκῃ πλείονα π. γ. μαθηματικὰ ἢ ὁ Ἀρχιμήδης, διότι αἱ ἀνακαλυφθεῖσαι γνώσεις, εἰς τύπους τινὰς ὑπαχθεῖσαι, εὐκόλως εἰσχωροῦσιν εἰς τὸν νοῦν αὐτοῦ, τίς ὅμως τολμᾷ, οὐχὶ τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐξοχωτάτων αὐτῶν διδασκάλων νὰ κατηγορήσῃ τοῦ Ἀρχιμήδους ὡς ἀμαθεστέρου; Τὰ δὲ ὀλίγα λείψανα τῆς γενεᾶς τῶν προγενεστέρων διδασκάλων ἔχουσι ἀρετὰς καὶ ἰκανότητα πολυτίμων, ἥτις, ὡς ἐλέχθη, καθ' ἑκάστην δυστυχῶς γίνεται σπανιωτέρα. Ἄν δὲ φιλοτιμότερον κατηγοροῦσιν ποτε πολλὰ τῶν ἐκ τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης, εἰς τὰ καλὰ μόνον τῶν πατέρων ἀποβλέποντες, οἱ συνετώτεροι ὅμως, κρυφίως τοῦλάχιστον, ἵνα μὴ ἐλθῶσιν εἰς ἀντίφασιν πρὸς τοὺς λόγους τῶν, ἀναδιφῶσι τοὺς θησαυροὺς τῶν Εὐρωπαϊκῶν ὑπομνημάτων τῶν εἰς τοὺς Ἕλληνας συγγραφῆς, καὶ κατορθοῦσι πολλάκις, ἐν μέρει τοῦλάχιστον, νὰ συγχωνεύσωσι τὴν ἐκ παραδόσεως ἐμπειρίαν μετὰ τῆς ἐπιστήμης. Μὴ πτοῦσθε μὲν πρὸς πάντα τὰ ἐξωθεν εἰσαγόμενα, ἀλλὰ τῶν κελῶν ἐρρωμένως ἀντίχεσθε, διότι ἐν τῇ μα-

παγγίσει ἢ ὑποστάθμη βαρυτέρα μεταπίπτει πολὺ, λάκις, ἐλλειπούσης τῆς προσοχῆς. Ἐνθυμούμενοι δὲ ὅτι ἐντολὴ ἡμῶν εἶναι νὰ παιδευθῶμεν διὰ τοῦ ἐσπερίου πολιτισμοῦ, τοῦ παλυταλοῦς ἐκείνου πραγματικοῦ κληροδοτήματος τοῦ ἐξαισίου πολλὰ πλασιασθέντος, καὶ νὰ διαδίδωμεν αὐτὸν περὶ ἡμῶν, φυλάττετε ὡς κειμήλια ὅσα καλὰ πατρόθεν ἀνέκρουσιν ὑμῖν, ἐπ' αὐτῶν τὰ εἰσαχόμενα ἐπαικοδομοῦντες· ὅθεν τριπλῆς εὐσεβῶς τὰς εὐγλώττους ἐκείνας ἐντολὰς ὕσας ἐκ βάθους τῶν τάφων ἀποτεινοῦσιν ὑμῖν οἱ πρόγονοι διὰ τῶν ἀθανάτων συγγραμμάτων αὐτῶν· θερμαίνετε πρὸ πάντων τὴν καρδίαν διὰ τῆς εὐσεβείας, δι' ἧς ἄνοῦς καθαρώτερον διορθῶ τὰ πρακτέα· διότι τελεία ἀγωγή εἶναι ἢ ἐν τῇ εὐσεβείᾳ ἐπιστήμη τῶν ὄντων καὶ ἐμπειρία τῶν γινομένων.

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΡΙΟΥ.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1856—7.

Πρὸ ἐνός ἔτους, τὴν αὐτὴν περίπου ἡμέραν, ἐθεωροῦμεν μετὰ τῶν ἰχνογραφημάτων τῶν μαθητῶν ἀνακειμένην σχεδιογραφίαν μελετωμένης οἰκοδομῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐκπαιδευτηρίου, πρὸ τινῶν ἡμερῶν ἐπὶ τούτῳ ἀγορασθέντος τοῦ οἰκοπέδου (α). Σήμερον δὲ ἐν τῇ ἡδῆ ἀνεγερθείσῃ ταύτῃ οἰκοδομῇ, χαρμοσύνως ἐπιτελοῦμεν τῶν σχολικῶν ἑορτῶν τὴν ἐπισιμοτάτην. Ἄς ἀναπέμψωμεν λοιπὸν πρώτιστα πάντων τὰς εὐχαριστίας ἡμῶν εἰς τὸν πατέρα τῶν φώτων τὸν παντὸς ἀγαθοῦ τελεσιουργόν, τὸν τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν ἐν πάσῃ δυσχερείᾳ καὶ παντὶ προσκόμματι στριζάντα. Ἐπειτα δὲ ἡδὺ ἐκπληροῦντες καθήκον, δὲν δυνάμεθα νὰ σιωπήσωμεν τὴν ἡμετέραν εὐγνωμοσύνην, καὶ πρὸς πολλοὺς φιλοπάτριδας καὶ φιλομούσους ὁμογενεῖς τοὺς συνεπιλαβομένους εὐγενῶς τοῦ ἐθνικοῦ τούτου ἰδρύματος, ἐν οἷς διέπρεψαν ἐπὶ τῇ φιλοτίμῳ καὶ γενναίᾳ προθυμίᾳ οἱ τῶν καλῶν ἀκόρεστοι ἀδελφοὶ Λασκαριῖδαι, καὶ πρὸ πάντων ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει, οἱ ἐν Λακίᾳ τῆς Μολδαυίας, ὅτε γενναίως τῶν ἐθνικῶν καλῶν κηδόμενος πανοσιώτατος ἔξαρχος τοῦ παναγίου τάφου Ἀθανάσιος Καμπάνης, καὶ ὁ τσαυτὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ φιλογενείας δεῖγματα παρασχὼν Ἰωάννης Κυριακός. Ἐντεῦθεν δὲ ὁ φιλοτίμως

ὑπὲρ τῶν καλῶν ἀείποτε πρόθυμον ἑαυτὸν παρέχων κύριος διοικητὴς τῆς ἐθνικῆς τραπέζης, περὶ οὗ δίκαιον εἶναι νὰ λεχθῆ ὡς ἀκριβῶς ἀληθές, ὅτι ἀνευ τῆς φιλογενοῦς συμπράξεως αὐτοῦ Ἑλληνικὸν ἐκπαιδευτήριον δὲν κατώρθουτο. Ἡ σύμπραξις λοιπὸν τῶν φιλοκάλων τούτων ἀνδρῶν, καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων, ἢ εὐγενῆς συμπάθειαι ἢ ὑπὲρ τοῦ ἔργου ἐνταῦθα καὶ ἐξωθῆ ἀναγκάσειτα, εἶναι τῶν καταβληθέντων μόχθων ἡδυτάτη ἀμειβή, καὶ τρανωτάτη ἀμὲν ἀπόδειξις, ὅτι καλῶς μὲν ἐννοεῖται ὁ κοινωνικὸς τοῦ καταστήματος σκοπός, καλῶς δ' ἐκτιμῶνται, καὶ τῶν πολυειδῶν αὐτοῦ ἀγόνων οἱ καρποὶ. Ἄνδρες πρὸς τούτοις ἐκ τῶν ἐν Παρισίοις ἐπισιμοτάτων, τῆς ἡμετέρας προόδου ἀκραιφνέστατοι φίλοι, καὶ τὴν ἐπίνοιαν τοῦ ἔργου καὶ τὸ σχέδιον τῆς οἰκοδομῆς ἐπιδοκιμάσαντες, ἐδειξαν πόσον τῶν ἡμετέρων ἀγόνων εὐμενεῖς εἶναι κριταί. Χαίρετε λοιπὸν, ὦ εὐτυχῆ τέκνα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐκπαιδευτηρίου, ταιούτους τῶν ἡμετέρων μόχθων θεατὰς ἔχοντες καὶ ἀθλοθέτας! Ἄς ἀποστρέψωμεν δὲ τὸ βλέμμα, ὅπως ἐν σιγῇ παρέλθωμεν, εἴτε μισόκλον βλέπος κατὰ τοῦ καλοῦ τούτου ἔργου ἐτοξεύθη, εἴτις κακόβουλος τῶν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ἐκπαιδευτηρίῳ ἐγένετο διαστροφή (α).

Ἄλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχη, ἐπεραιώθη σὺν Θεῷ κάλλιστον τῶν ἡμετέρων παιδῶν ἐνδιαίτημα, εὐρύχωρον, ἀνετον καὶ εὐάερον· οὕτω δὲ οὐ μόνον τὸ Ἑλληνικὸν ἐκπαιδευτήριον ἐδραιούται καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, κάλλιστα ἐκπληρουμένης τινὸς τῶν πρώτων αὐτοῦ ἀναγκῶν, ἀπὸ τοῦ νομαδικοῦ οὕτως εἰπεῖν εἰς τὸν μόνιμον βίον μεθισταμένου, ἀλλὰ καὶ ἄλλων παιδαγωγικωτέρων καὶ ἠθικωτέρων αὐτοῦ χρειῶν εὐκολωτέρα καθίσταται ἢ ἐκπλήρωσις· διότι οὐδὲν αὐξάνει, τὸ ὕλικῶς εὖ εἶναι τῶν ἐνδιαξιτωμένων μαθητῶν, οὐδὲν τὴν ἐσωτερικὴν κυβέρνησιν καὶ τάξιν τοσοῦτον εὐκολύνει, ὅσον τοῦ σχεδίου τὸ ἀπλοῦν καὶ σκόπιμον, καὶ ἐν τοῖς κοιτῶσι παρεχομένης καὶ ἐν τοῖς ἀκροατηρίοις καὶ σπουδαστηρίοις καὶ ἐν ταῖς αὐλαῖς καὶ τοῖς κήποις, τῷ μαθητῇ μὲν ἀνάσεως, τοῖς ἐπιτροῦσι δὲ εὐκολίας οὗ τῆς τυχούσης.

Μετὰ τὸ δὲ τῶν ἐπιγενομένων κατὰ τὸ παρερχόμενον ἔτος ἀξιολογητάτων τοῦ καταστήματος προόδων, πρώτην βεβαίως πρέπει ν' ἀναγγεῖλωμεν τὴν διπλασίασιν τῶν ἐγγεγραμμένων μαθητῶν, καὶ ἰδίως τῶν τροφίμων, ὡς διατρανοῦσαν τῶν ὁμογενῶν ἐν γένει τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὴν πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ἐκπαιδευτήριον ἐμπιστοσύνην ἀνδρῶν τῆς τῶν ἰδίων τέκνων ἀγωγῆς κηδομένων. Ἐνεκα τούτου

(α) Ἐχω πρὸ ὀφθαλμῶν ἐπιστολὰς ἐξ Ἀθηνῶν πεμφθείσας, ἐξ ὧν ἐν τῇ μὲν, καίτοι τῇ 28 Ἰανουαρίου μεμολογημένῃ, λέγεται, ἔτι Ἑλληνικὸν ἐκπαιδευτήριον οὔτε ἀνεγέρθη οὔτε ἀνεγερθήσεται, τὰ δὲ λεγόμενα ἐπλάθθησαν ἐπὶ σκοπῷ ἰδιοφελείας! ἐν τῇ δὲ, ὅτι ἐκ τῆς εὐλογίας ἐπαθον οἱ ἐν τῷ καταστήματι παῖδες, ἐν ᾧ διὰ τὸν ἐγκαίρως γινόμενον ἀναδομαλισμὸν, οὔτε δυνατὸν ἦτο νὰ εἰσδύσῃ ἡ νόσος, ἅπαντες δὲ ἀνεξαιρέτως οἱ ἐν αὐτῇ διατελοῦσιν, ὡς πάντες γινόμενοι, ὑγιέστατοι.

(α) Εἰς μίζονα ἀνεῖον, προστέθη καὶ ἔπειρον οἰκοπέδον, ὡστε τὸ ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Πανεπιστημίου μετὰ τῶν τριῶν ἰδῶν, τετράγωνον τοῦ καταστήματος περιελαμβάνει σήμερον πεντακκισχίλιους ἀρχιτεκτονικοὺς πῆχεις.